

*Janina Šleivyte**

*Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija*

Rusijos vienijimasis su Europa: euroatlantinės darbotvarkės įgyvendinimas?

Straipsnyje aptariama Rusijos europinė politika po 2001 m. rugsėjo 11-osios įvykių ir dvigubos plėtros – NATO ir Europos Sąjungos – kontekste. Nors Vladimir Putin valdymo metais įvyko tam tikri reikšmingi pokyčiai Rusijos užsienio politikoje, ji ir toliau pasižymi nenuoseklumu ir neapibrėžtumu. Prieštaravimai kyla pačioje Rusijos euroatlantinės bendruomenės vizijoje Jungtinių Amerikos Valstijų kaip supervalstybės ir Europos kaip augančios galios atžvilgiu. Be to, tikėtina, kad Putin politikos strategija yra aiški: siekti kuo glaudesnio ryšio su euroatlantine bendruomene. Europos Sąjunga yra vienas šios vienijimosi strategijos elementas. Straipsnyje analizuojama Rusijos dialogas su Europos Sąjunga, įskaitant ir jų bendradarbiavimą saugumo srityje, nurodomos esamos kliūtys bei pateikiamos tolesnės Rusijos vienijimosi su euroatlantine bendruomene perspektyvos.

Įvadas

Rusijos ryšiai su Europa yra daug platesni nei diplomatiniai santykiai ar užsienio politika. Iš tiesų tai susiję su klausimu apie iš esmės pačios Rusijos visuomenės orientaciją, apimančią jos specifinę kultūrą ir civilizaciją. Geografiniu požiūriu Europos ir Rusijos erdvės susikryžiuoja. Pusė Europos yra Rusija, o pusė Rusijos yra Europoje. Tačiau geografinė prisideda prie šio politinio suvokimo dvilypumo. Tačiau politikoje, kitaip nei geografinėje, nebūtinai tai suvokiama kaip aksioma – arba Europoje, arba Rusijoje. Argumentai apie Rusijos sąryšį su Europos civilizacija visuomet atspindėjo vykstančius debatus, apimančius jų tarpusavio priklausomybę, Rusijos individualų nacionalinį charakterį ir jos istorinį vystymosi kelią. Per savo istoriją rusai nuolat klausdavo: „Ar mes esame Europos dalis?“ Nepriklausomai nuo atsakymo, neginčijama, kad keletą pastarųjų šimtmečių Europa turėjo lemiamą reikšmę Rusijos užsienio politikoje.

* *Dr. Janina Šleivyte* – Gynybos politikos ir planavimo departamento Gynybos politikos skyriaus viršininko pavaduotoja ir Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros dėstytoja. Adresas: Krašto apsaugos ministerija, Totorių 25/3, 01121 Vilnius, tel. 8-5-2735686, e-paštas: JaninaS@pastas.kam.lt

Kiekvienu svarbesniu Europos žemyno istorijos lūžio momentu – ar tai būtų Napoleono imperijos žlugimas, ar Antantės susiformavimas – Rusija vaidino aktyvų ir nepriklausomą vaidmenį Europoje ir buvo svarbi bendro Europos balanso sudėtinė dalis. Dvidešimtajame amžiuje Rusijos indėlis Europos reikaluose išaugo dar labiau, nepaisant neigiamos ideologinės, karinės ir politinės reakcijos didesnėje Europos dalyje, atsakant į revoliucinius sukrėtimus Rusijoje ir audringus įvykius Sovietų Sąjungoje, atvedusius į jos žlugimą.

Rusijos užsienio politika Europos atžvilgiu nebuvo statiška. Be to, nors po „medaus mėnesio“ periodo, pasibaigusio gana greitai po Sovietų Sąjungos subyrėjimo 1991 metais, Rusijos santykiai su Vakarų Europa tapo labiau varžantys ir sunkiai sprendžiami (ypač nuo dešimtojo dešimtmečio vidurio), bendradarbiavimo tendencija išliko¹. Rusija iš esmės teigiamai vertino Europos Sąjungos plėtrą. Dabartinė Rusijos sąveika su Europa yra gerokai paveikta esamų tarptautinės politikos pokyčių: NATO ir ES plėtros (o šios organizacijos nuolat keičiasi), 2001 m. rugsėjo 11-osios įvykių, Irako karo ir pan. Tačiau svarbiausią poveikį Europos santykiams su Rusija daro pastarosios išlikęs supervalstybės sindromas.

M. Gorbačiovo „bendrujų Europos namų“ terminas priskiriamas aštuntajam dešimtmečiui; nuo to laiko panašios sąvokos vartojamos beveik visuose svarbiuose Vakarų Europos institucijų ir Rusijos pasirašytuose dokumentuose. Pavyzdžiui, Europos Komisijos dokumentas dėl santykių su Rusija strategijos 1999 m. liepos 4 d. teigia, kad „stabili, demokratinė ir klestinti Rusija, stipriai išivirtinusi vieningoje Europoje be skiriamųjų linijų, yra svarbiausia sąlyga, kad būtų išsaugota taika žemyne“². 1999 m. spalio mėn. Rusija į tai atsako analogišku dokumentu – šalies strategija ES atžvilgiu (*Vidutinės trukmės (2000–2010) ES–Rusijos Federacijos santykių plėtojimo strategija*), kuriame deklaruojamas Rusijos išipareigojimas dalyvauti kuriant „vieningą Europą be skiriamųjų linijų“³.

Pradinė Vladimir Putin suartėjimo su Vakaraais kryptis buvo Europa. Jau pirmaisiais valdymo metais jis vertino Europos Sąjungą kaip pagrindinę Rusijos užsienio partnerę, labai svarbią šalies transformavimo procesui. Putin siekia Rusijos integracijos į Europą dėl ekonominių priežasčių: būtent Europoje sutelktos rinkos ir potencialios investicijos. Rusija pradėjo formuluoti savo politiką Europos atžvilgiu, pagrįstą įsitikinimu, kad Europa gali ir turėtų tapti pradine globalinio strateginio stabilumo vieta. Vėliau, ypač po 2001 m. rugsėjo 11-osios įvykių bei tolesnių nesutarimų tarp JAV ir Europos bei pačioje Europoje, Rusijai iškilo du gyvybiniai klausimai: „Ar „Vakarai“, kaip koncepcija, yra vieninga ir išbaigta?“ „O jeigu ne, tai su kuriais „Vakarais“ Rusija norėtų vienytis?“

Šio straipsnio tikslas – analizuoti Rusijos vienijimąsi su Europa po 2001 m. rugsėjo 11-osios susiklosčiusioje tarptautinėje saugumo aplinkoje bei dvigubos plėt-

¹ Bowker M., „The place of Europe in Russian Foreign Policy“ in Webber M., ed., *Russia and Europe*, Macmillan Press Ltd, 2000, p. 22–45.

² „Common Strategy of the European Union on Russia“, *Official Journal of the European Communities*, June 24, 1999, L157/1, http://europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/com_strat/russia_99.pdf, 2003 03 15.

³ „The Russian Federation Middle Term Strategy Towards the European Union (2000–2010)“, <http://www.eur.ru/neweur/user.php?func=index>, 2003 04 12.

ros – NATO ir Europos Sąjungos – kontekste. Straipsnyje laikomasi neorealominio požiūrio į aptariamus įvykius ir procesus. Autorė pritaria tiek tarp Vakarų, tiek ir tarp Rusijos politologų paplitusiai nuostatai, kad, nors dabartinėje tarptautinėje sistemoje stebimas perėjimas nuo tradicinio išorės galios balanso tarp nepriklausomų sistemų subjektų – valstybių – prie vidaus įtakų balansavimo per tarptautines institucijas, esminės tarptautinės politikos tendencijos išlieka nepakitusios⁴. Gerokai sumažėjusi masinės ginkluotos konfrontacijos galimybė ir išaugusi valstybių tarpusavio priklausomybė bei jų interesų harmonizavimas nepašalina tarpvalstybinės konkurencijos, o tik pakeičia jos pobūdį. Todėl, nors ir pripažįstant neorealizmo trūkumus, jis yra laikomas „viena žymiausia šiuolaikinės tikros politikos (ang. *realpolitik*) versija“⁵. Tai ypač atitinka Rusijos politiką, kurioje dominuoja geopolitiniai, o ne ekonominiai bendradarbiavimo faktoriai.

Straipsnyje autorė taip pat apsibrėžia, kad Rusijos užsienio politika iš esmės yra Prezidento Vladimir Putin politika. Šią nuostatą pagrindžia dvi priežastys. Pirmą, pažymėtina, kad Rusijos užsienio reikalų ministerijos poveikis, formuojant politiką, ypač lyginant su tuometinio užsienio reikalų ministro J. Primakov turėta galia B. Jelcin valdymo laikotarpiu, yra stebėtinai mažas. Dabartinis užsienio ministras Igor Ivanov yra tik įrankis, bet toli gražu nėra svarbi politinė figūra⁶. Antra, Putin neginčijamai stovi Rusijos užsienio politikos priešakyje, būdamas jos autorius ir pagrindinis dalyvis⁷. Nors kiti veikėjai, o ypač saugumo institucijos, taip pat atlieka įvairius skirtingos svarbos vaidmenis, bet tik Prezidentas Putin yra tas asmuo, kuris lemia politikos kryptį ir eigą⁸.

Šiame darbe aptariamos pagrindinės Rusijos Europos politikos tendencijos ir pateikiamos jų tolesnio vystymosi perspektyvą. Straipsnis apima šiuos klausimus: pirmą, pateikia glaustą Rusijos Europos santykių po Šaltojo karo apžvalgą; antra, analizuoja Rusijos besikeičiantį požiūrį į NATO ir ES; trečia, įvertina vykstantį Rusijos dialogą su Europos Sąjunga, taip pat ir jų tarpusavio santykius saugumo srityje; ketvirtą, nurodo pagrindines kliūtis, kurios trukdo Rusijai bendradarbiauti su ES; penktą, analizuoja Rusijos balansavimo politiką tarp JAV ir Europos po 2001 m. rugsėjo 11-osios; galiausiai pateikia išvadas dėl Rusijos vienijimosi su euroatlantine bendruomene perspektyvą.

⁴ Straus I. L., „Unipolarity: The Concentric Structure of the New World Order and the Position of Russia“, *Kosmopolis Almanac*, Moscow, 1997, p. 158–159.

⁵ Pursiainen C., *Russian Foreign Policy and International Relations Theory*, Aldershot (UK): Ashgate, 2000, p. 101.

⁶ Rusijos užsienio reikalų ministerija liko beveik nereformuota; tai iš dalies paaiškina, kodėl Putin linkęs remtis patarėjais iš išorės. Ivanov žvelgia į pasaulį per tradicinę sovietinę rusišką prizmę ir linkęs traktuoti Vakarus su įtarimu. Putin nuomone, dabartinis Rusijos diplomatinis korpusas nepasirengęs suvokti laisvą rinką, visuomenės informavimo priemones ar po Šaltojo karo atsiradusių grėsmių kilmę. Žr. Stent A., „The New Russian Diplomacy“, *World Policy Journal*, Fall 2002.

⁷ Fedorov A., „Russia's Place in the World: Finally Emerging from the Effects of the Cold War“, Presentation at the Wilton Park Conference WP 668 „Putin's Russia: Two Years on“, UK, March 11–15, 2002.

⁸ Lo B., „The Securitization of Russian Foreign Policy under Putin“ in Gorodetsky G., ed., *Russia between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*, Frank Cass, 2003, p. 21.

1. Rusijos santykių su Europa po Šaltojo karo trumpa apžvalga

Verta prisiminti, kad po Sovietų Sąjungos žlugimo Rusijos orientacija tarptautinėje arenoje buvo stipriai provakarietiška. Suardytas senas režimas, atsikratyta komunistinės praeities bei tvirta orientacija į demokratiją ir rinkos ekonomiką, – visa tai, atrodė, turėjo suteikti Rusijai „žalią kortą“ į Vakarų pasaulio bendruomenę. Tačiau tiek politiškai, tiek psichologiškai Rusija buvo pasirengusi įsijungti į „civilizuotų tautų bendruomenę“ ir būti pripažinta besikuriančios naujos saugumo tvarkos, turėjusios pakeisti bipolinę kontinento struktūrą, visateise dalyve⁹. Tačiau tokios viltys gyvavo neilgai. Kai kurie apžvalgininkai linkę tai aiškinti Rusijos euforija po Šaltojo karo, kiti (ir tai atrodo labiau pagrįsta) – įvairių tarptautinių žaidėjų, pirmiausia pačios Rusijos, nesugebėjimu tvarkytis su iškilusiomis problemomis.

Viena yra aišku: bendraudama su Europa, daugeliu požiūrių Rusija šiandien jaučiasi daugiau suvaržyta nei tai buvo prieš dešimtmetį. Tai daugiausia susiję su dviem svarbiais faktoriais. Pirmasis jų yra ideologinis ar vertybinis ir atspindi Rusijos suderinamumą su Europa. Jei Rusija nori elgtis kaip „normali“ tarptautinės bendruomenės narė, vakarietiškos standartinės vertybės – demokratija, žmogaus teisės, rinkos ekonomika ir pan. – tampa viską lemiančiu testu. Rimti sunkumai, kuriuos patiria šalis šiuo atžvilgiu, yra iššūkis visų pirma pačiai Rusijai, taip pat ir jos dialogui su Europa. Antrasis faktorius į pirmą vietą iškelia geopolitiką ir yra susijęs su Maskvos sumažėjusiomis galiomis veikti įvykius Europoje. Remiantis viena neorealizmo teorija, kuriai pritaria dauguma politikos ekspertų, Rusijos „pasitraukimas“ iš Europos yra aiškinamas jos prastai suvokta ir neefektyvia užsienio politika jau nuo sovietinės pertvarkos (rus. *perestroikos*) laikų. Jei į įvykius žvelgtume iš šios pozicijos, sunkiai pateisinamos nuolaidos, kurias dėl daugelio klausimų Maskva padarė Europai ir Vakarams apskritai: Vokietijos susivienijimas, „išorinės“ imperijos žlugimas, Sovietų kariuomenės išvedimas iš Centrinės Europos ir kiti panašūs dalykai, galėję tapti derybose galingais koziriais ir iškeisti į reikšmingas kompensacijas Maskvai, buvo atiduoti už dyką¹⁰.

Todėl pasibaigus Šaltajam karui Rusija atsidūrė kontinento periferijoje. Rusiją nuo jos buvusių kaimynių skyrė dvi teritorinės zonos: buvusios Sovietų Sąjungos vakarinės respublikos ir buvusios Varšuvos pakto šalys. Be to, daugybė faktorių, tradiciškai veikiančių šalies saugumo statusą, – išėjimas į atvirą jūrą, svarbių resursų turėjimas ir kita – labai susilpnėjo, kai iširo SSSR. Rusija taip pat prarado kai kuriuos svarbius svertus, kuriais naudodamasi Sovietų Sąjunga galėjo veikti Europą. Jei prisimintume Sovietų kariuomenės išvedimą iš Centrinės Europos, pakaktų paminėti turėtas ženklus karinio kontingento dislokavimo 1000 mylių atstumu Rytų kryptimi galimybes. Žvelgiant į karinę plėtotę plačiąja prasme, tampa akivaizdu, kad Rusijos bendra karinė galia Europoje per dešimtąjį dešimtmetį stipriai sumažėjo. Tai

⁹ Baranovsky V., „Russia: A Part of Europe or Apart from Europe?“ in Brown A., ed., *Contemporary Russian Politics: A Reader*, Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 433.

¹⁰ *Ten pat.*

lėmė dvi priežastys: pirma, SSSR žlugimas; antra, neturintis precedento ekonomikos smukimas, pasibaigęs 1998–ųjų metų finansiniu krachu, po kurio pakankamas gynybos resursų skyrimas tapo nebeįmanomas. Konvencine prasme Rusijos karinės pajėgos teprilygo didelės Europos šalies pajėgoms, o tai net neįmanoma palyginti su turėtais sovietiniais pajėgumais. Panašios tendencijos buvo stebimos ir strateginėje branduolinėje ginkluotėje: devintajame dešimtmetyje Rusija dar sugebėjo išlaikyti kiekybinį paritetą su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, tačiau neatrodo, kad Maskvai pavyks tai pasiekti kitais dešimtmečiais. Negana to, Rusijos ginkluotąsias pajėgas gerokai silpnino masinis įrangos ir ginkluotės senėjimas, griežtas įsigijimo programų ribojimas ar net stabdymas, o ką jau kalbėti apie karininkiją apėmusią moralinę krizę, sąlygotą jos statuso praradimo. Šios priežastys lėmė bendrą suirutę visuose karinių pajėgų lygmenyse.

Rusija pripažino naujai susiklosčiusią realybę, tačiau šis pripažinimas buvo sumišęs su tam tikru kartėliu, kadangi pasitraukimas iš Europos atrodė daugiau kaip „paniškas skrydis nei apgalvotos politikos rezultatas“¹¹. Rusija pradėjo vertinti save kaip auką kitų tarptautinių veikėjų neteisingo elgesio jos atžvilgiu, nes būtent jie pasinaudojo jos bloga vidaus situacija. Dar daugiau – Maskva pajuto, kad jos situacija sunki, prarado visus savo senuosius sąjungininkus Europoje ir nepajėgė pritraukti naujų, išskyrus Baltarusiją, atmetus visas abejones dėl Aleksandro Lukašenkos režimo. Rusijai taip pat teko iškęsti finansinės ir ekonominės globalizacijos poveikį, ir visa tai, skirtingai nei anksčiau, vyko jai pačiai jau nebeveikiant globalinių procesų raidos.

Ši situacija, „be sąjungininkų“, turėjo ir kitų pasekmių: ji stūmė Rusiją iš Europos tiek politiškai, tiek ideologiškai. Jei sąjungininkų nebeliko Europoje, vadinasi, reikia jų ieškoti už jos ribų; jei europiečiai nesugeba ar nenori traktuoti Rusijos kaip specifinės šalies, turėtų atsirasti kiti, mažiau reiklūs partneriai. Pats ryškiausias pavyzdys, kaip ši logika tampa politika, yra Rusijos suartėjimas su Kinija. Nors Rusijos ryšių su „klastingomis valstybėmis“ (ang. *rogue states*) nereikėtų pervertinti, kai kurios iš jų, kai nėra kitų ypač Europoje alternatyvų, buvo traktuojamos kaip potencialios kandidatės į partneres.

Kita tokių nuostatų priežastis buvo dešimtajame dešimtmetyje pasiekta didžiulė pažanga Europos integracijoje jos dvigubos plėtros – ES ir NATO – prasme, kai tuo metu Rusijos pastangos siekiant integruotis su Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS) šalimis buvo bevaisės. Be to, tuomet, kai Europos valstybės artėjo viena prie kitos, Rusijai iškilo teritorinio vientisumo grėsmė. Tačiau svarbiausia ne tik tai, kad Rusija ir likusi Europa buvo skirtingose savo evoliucijos fazėse, bet kad kontinento gravitacijos centras stūmėsi į Vakarus. Trumpai tariant, pirmiausia geopolitinis faktorius – liekamasis didžiosios valstybės sindromas – lemia Rusijos santykius su Europa. Juos neigiamai veikia Rusijos nusivylimas ir susierzinimas bei jos išlikęs noras įtvirtinti save kaip „specialią“ veikėją Europoje ir pasaulyje.

B. Jelcin valdymo laikotarpiu Maskva parodė didelį politinį ir diplomatinį aktyvumą propaguodama vadinamąjį paneuropinį saugumą. Dėl to Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (ESBO) pagal savo genezę, sudėtį ir veiklos

¹¹ *Ten pat.*

pobūdį tapo Rusijai pačia patraukliausia daugiašale institucija. Iš savo pusės Rusija demonstravo sporadiškas pastangas, siekdama pasinaudoti prieštaravimais tarp JAV ir Europos bei skatinti „tikrą europinį“ požiūrį kaip atsvarą į intensyvų Amerikos išitraukimą į Europos reikalus. Vienas iš Kosovo krizės šalutinių padarinių taip pat buvo Rusijos padidėjęs dėmesys Europai. Iš tiesų pagrindinė priežastis buvo opozicija NATO. Tai atspindėjo ir tuomet besiformuojančiame Rusijos požiūryje į ES vykstančius pokyčius saugumo bei karinėje srityse.

Anot Karnegio centro Maskvoje eksperto Timofej Bordačiov, Rusijos politika ES atžvilgiu perėjo tris stadijas. Pirmoji prasidėjo dešimtojo dešimtmečio pradžioje ir baigėsi Partnerystės ir bendradarbiavimo sutarties sudarymu 1994 metais¹². Dabar ES iškilo kaip individuali žaidėja ir Rusijos partnerė. Rusijoje stokojant ekspertų, galinčių tinkamai įvertinti ES esmę, vaidmenį ir jos evoliucijos pobūdį, jos požiūris į Europos Sąjungą buvo daugiausia palankus. Antroji stadija (1996–1999 m.) atspindėjo bendrą šaltų Rusijos santykių su Vakarais tendenciją. Pagaliau trečioji stadija (po 1999 m.), kuri yra susijusi su Putin era, pasižymi Rusijos pasitraukimu nuo konfrontacinės pozicijos ir naujos Kremliaus administracijos noru pasinaudoti suartėjimo su Vakarais politika, siekiant gauti maksimalią ekonominę naudą¹³.

Valdant Putin, kai šalies vidaus reformų įgyvendinimas tapo neišvengiama būtinybė, kaip, beje, ir jos noras turėti geresnes pozicijas pasaulinėje rinkoje, Rusijos interesas dėl ekonominių ryšių su Europa stipriai išaugo. Rusijos pagrindinis tikslas Europos atžvilgiu yra padaryti ją šalies transformavimo įrankiu. Maskva siekia sustiprinti Rusijos tarptautinį vaidmenį ir užkirsti kelią įvykiams, galintiems jį sumenkinti. Todėl Putin nebemanė kaip Jelcin, kad ESBO yra svarbiausia saugumo organizacija Europoje, o siekė atstatyti santykius su NATO, kurie buvo suspenduoti Kosovo krizės metu. Vien tik šaltu Putin pragmatizmu galima paaiškinti, kodėl Rusijos politika sugebėjo išvengti „radikalai besikeičiančių optimizmo ir nusivylimo bangų“¹⁴, kurios būdingos 1990–ųjų laikotarpiui.

2. ES versus NATO

Buferinė zona, skirianti Rusiją nuo Vakarų, greitai traukiasi. Jau greitai Rusijos vienintelė kaimynė Vakaruose bus Europos Sąjunga ir į ES žvelgianti Ukraina. ES plėtros perspektyva, absoliučiai priešingai nei emocinės reakcijos dėl NATO plėtimosi į Rytus, nedaug tesujaudino Rusiją. Vakarų laikraščiuose pasirodė tik Rusijos antraštės, susijusios su Kaliningrado klausimu. Toks Maskvos šiek tiek lengvas požiūris į Europos Sąjungos plėtrą iš dalies paaiškinamas tuo, kad tik dešimtojo dešimtmečio pabaigoje ES pasirodo Rusijos politinio aparato „radaro ekrane“ kaip savarankiška užsienio ir saugumo politikos dalyvė. Atskiros Europos valstybės ir toliau

¹² Europos taryba priėmė PBS Korfu 1994, bet jos įsigaliojimas buvo atidėtas iki 1997 m. dėl pirmojo karo Čečėnijoje [Autorės pastaba – J.Š.].

¹³ Bordachev T. V., „Strategy and Strategies“ in Moshes A., ed., *Rethinking the Respective Strategies of Russia and the European Union*, Carnegie Moscow Center & The Finnish Institute of International Affairs (FIIA), 2003, p. 32 (Special FIIA – Carnegie Moscow Center Report).

¹⁴ Lo B., *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*, Palgrave, 2002, p. 161.

išlieka svarbesniais atramos taškais Rusijos užsienio politikoje.

Kita gana ramaus Rusijos požiūrio į ES plėtrą priežastis yra ta, kad trūksta supratimo apie tai, ką Europos integracija apima ir ką konkrečiai euroatlantinė integracija reiškia Rusijai. Iki 2000–ųjų Rusijoje vyravo nuostata, kad ES plėtra yra iš esmės pozityvus reiškinys, svarbus pačios Rusijos ambicingame modernizacijos projekte ir pagrįstas daugiau ekonominiais nei politiniais imperatyvais¹⁵. Pažymėtina, kad Rusijos požiūriai į Europos Sąjungą ir NATO visuomet radikalčiai skyrėsi. Dmitrij Trenin, Karnegio Maskvos centro pavaduotojas, žodžiais, Rusija nuolatos buvo linkusi „supriešinti gerus europinius Vakarus – ES“ ir „blogus Vakarus – NATO“¹⁶. Laikydama ES pozityvia organizacija, Rusija vertino ją „ne pagal tuos dalykus, kuriuos ES turėjo, [...] bet greičiau pagal tuos, kurių ji stokojo“¹⁷, būtent Amerikos ir integruotos karinės struktūros buvimo.

Greta ES realios pažangos, kurios tikslas yra žymi plėtra į Rytus, antra priežastis, sukeltianti Rusijoje vis didėjančią susidomėjimą Europos Sąjunga, glūdi dešimtajame dešimtmetyje jos vykdytose vidaus reformose. Tos reformos baigėsi pačios organizacijos transformacija ir jos pastangomis padidinti ES tarptautinį vaidmenį, pavyzdžiui, imantis Europos saugumo ir gynybos politikos (ESGP), kuri yra Bendros užsienio ir saugumo politikos (BUSP) dalis, plėtojimo. Vertėtų pabrėžti, kad pradžioje ESGP Rusijai atrodė esanti alternatyvi ir priimtinesnė Europos saugumo sistema, siekianti susilpninti ar netgi griauti NATO aljansą. Todėl Rusijos politikai suvokė ESGP pirmiausia kaip pleišną tarp Europos NATO narių ir JAV¹⁸. Kita priežastis, kodėl ES plėtra niekada neatrodė galinti kelti grėsmę Rusijai, yra ta, kad Europos Sąjungoje karinis matmuo kol kas vaidina šalutinį vaidmenį.

Tikrovėje viskas klostėsi kitaip. Vien tik Kaliningrado klausimas privertė rusus susimąstyti, kad ES plėtos projektas apima kur kas daugiau ir yra ambicingesnis nei NATO plėtra į Rytus. Todėl, nors būsimą Centrinės ir Rytų Europos valstybių narystę ES Rusija dar priima palankiai, kuo labiau artėja kai kurių kaimyninių šalių prisijungimo prie Europos Sąjungos momentas, tuo daugiau Maskva ima nerimauti. Visų pirma Rusija turėjo įsitikinti, kad, pasak Trenin, „jei NATO [mašina] paleidžiama nenumatytais atvejais, ES veikia nuolat“¹⁹. Prekybos sąlygos, kaip ir žmonių judėjimas per naujas Europos Sąjungos sienas, turėtų gerokai pasikeisti, iškilti tikri barjerai tarp priklausančių ES ir likusių už borto, o ką jau kalbėti apie „Šengeno uždangą“ didesniai Rusijos eksportui į Europos rinkas. O kaip Maskva ir Briuselis sugebės tvarkyti Kaliningrado, vadinamo „pilotiniu projektu“ ar ES santykių su Rusija „išbandymo priemone“, apsupto ES teritorija, statusą? Taigi ES plėtra turės dvigubą poveikį Rusijai, nes geografiškai priartins ją prie Europos, bet atitolins didėjančio ekonominio ir socialinio atotrūkio požiūriu. Dėl šių sąlygų Rusijai gresia laips-

¹⁵ Baranovsky V., „Russia's Attitudes Towards the EU: Political Aspects“, Programme on the Northern Dimension of the CFSP, No. 13, Helsinki and Berlin: FIIA and Institut für Europäische Politik, 2001, p. 122–143.

¹⁶ Trenin D., „Russia–EU partnership: Grand Vision and Practical Steps“, *Russia on Russia*, Issue 1, Moscow School of Political Studies and Social Market Foundation, February 2000, p. 106.

¹⁷ Trenin D., „Russian–Lithuanian Relations: Will the Success Story Last“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2000/2 (6), <http://www.urm.lt/lfrp>, 2003 05 30.

¹⁸ Light M., et al., „Russian Perspectives on European Security“, *European Foreign Affairs Review*, 2000, p. 12–14.

¹⁹ Trenin, (note 17).

²⁰ Trenin, (note 16).

niškas nustūmimas į šalį²⁰. Nors Rusijos narystė Europos Sąjungoje yra lengviau įsivaizduojama nei narystė NATO, tačiau, netgi jei Maskva sugebėtų atitikti narystės kriterijus, vien tik Rusijos dydis galėtų destabilizuoti ES struktūras ir institucijas²¹. Vis dėlto nors buvęs skirstymas į „blogą NATO“ ir „gerą ES“ nebėra toks absoliutus dėl pastarosios plėtos ir kylančio poveikio Kaliningradui²², Aljanso įvaizdis lieka daugiausia negatyvus.

3. Rusijos – ES dialogas

Rusija yra labai svarbi Europos Sąjungos kaimynė, ir ES pademonstravo didžiulį įsipareigojimą, įtraukdama Rusiją, padėdama jos transformavimosi procese bei priartindama ją prie savęs. Analogiškai Europos Sąjunga Rusijai yra pati svarbiausia prekybos partnerė, didžiulis investicijų, techninių žinių bei patirties šaltinis, naudingas tarpininkas, siekiant narystės Pasaulinėje prekybos organizacijoje, ir vienintelė reali politinė alternatyva JAV hegemonijai. ES politikos Rusijos atžvilgiu bendras tikslas yra giluminė šios šalies transformacija, pagrįsta laipsnišku daugelio Europos normų ir vertybių pripažinimu. 1997 m. tarp ES ir Rusijos Federacijos įsigaliojo Partnerystės ir bendradarbiavimo sutartis²³ (PBS) – pagrindinis teisinis dokumentas, reglamentuojantis ES santykius su Rusija; 1999 m. ES parengė Bendrąją strategiją dėl Rusijos²⁴ (BSR), į kurią pastaroji atsakė Vidutinės trukmės strategija (VTS), o 2000 m. buvo priimtas Šiaurės matmens²⁵ veiksmų planas. Nepaisant to, ES santykiams su Rusija dar trūksta esmės, kadangi dauguma politškai tikslų deklaracijų ir iniciatyvų taip ir nebuvo įgyvendintos (žr. „Pagrindinės kliūtys Rusijos santykiuose su ES“).

Europos bendradarbiavimo su Rusija interesas didžia dalimi yra pagrįstas geostrateginiu pragmatizmu, nes abi šalys dalijasi kontinentą. Aiškiai kalbant, Rusijos „buvimas Europos saugumo horizonte yra neišvengiamas“²⁶. Tai kelia tiek teigiamų, tiek ir neigiamų iššūkių Europai. Iš pozityvios pusės, Rusija svarbi Europai kaip energijos šaltinis, nes net daugiau kaip 15 % kuro yra gaunama iš Rusijos²⁷. Tikimasi, kad netolimoje ateityje Rusija taps dar svarbesniu ES energijos šaltiniu. Pažymėtina, kad pagrindinis Rusijos – ES energijos dialogo tikslas yra energijos saugumo Europos žemyne stiprinimas²⁸. Netgi jei Maskvos vaidmuo joje yra gana pasyvus (kaip, pavyzdžiui, „kvarteto“ – JT, ES, JAV ir Rusijos – atveju), jis vis tiek yra svarbus, nes

²¹ Bowker, (note 1) p. 40.

²² Kasyanov M., „PM rejects EU visa proposal for Kaliningrad“, *The Russia Journal* (online edition), September 27, 2002, <http://www.russiajournal.com/news-article.chtml?nd=27419>.

²³ „Agreement on Partnership and Cooperation between EU and Russia“, http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/russia/pca_legal, 2003 06 02.

²⁴ BSR, kurią ES priėmė Kelne 1999 m., buvo pirma strategija, parengta pagal Amsterdamo sutartį dėl BUSP [Autorės pastaba – J.Š].

²⁵ Suomija įvedė Šiaurės matmens koncepciją, kurios tikslas buvo sukurti bendradarbiavimo forumą tarp ES, jos kaimynės Rusijos ir kitų Baltijos jūros valstybių, siekiant sustiprinti regioninį saugumą ir stabilumą [Autorės pastaba – J.Š].

²⁶ Stent A., Shevtsova L., „America, Russia and Europe: a Realignment“, *Survival*, 44 (4), Winter 2002–2003, p. 127.

²⁷ Lynch D., „Russia faces Europe“, *Chailot Papers*, No 60, May 2003, p. 19.

²⁸ Dėl informacijos apie ES – Rusijos energijos dialogą žr.: http://www.europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lpi_en_3.html, 2002 12 05.

²⁹ Lynch, (note 27) p. 19.

prisideda prie „tarptautinio sutarimo įvaizdžio“²⁹ kūrimo tam tikru klausimu. Analogiškai Rusija yra ir negatyvių iššūkių šaltinis. Ypač didelį nerimą Europai kelia iš posovietinės erdvės kylančios „naujosios“ grėsmės: branduolinio ginklo plitimas, organizuotas nusikalstamumas, taip pat ir prekyba narkotikais, nelegali migracija, pinigų plovimas, prekyba moterimis ir vaikais, infekcinių ligų (ypač tuberkuliozės ir ŽIV – AIDS) plitimas ir aplinkos tarša.

Rusija siekia tapti integralia Europos dalimi – ne Europos Sąjungos nare ar siekia susivienyti su ja, tačiau būti Europoje taip, kaip joje yra Vokietija ar Prancūzija. Rusija nesiekia narystės NATO ar Europos Sąjungoje, tačiau nori turėti didžiausią įmanomą naudą iš esamų ryšių su šiomis organizacijomis. Maskva nori tęsti įvairiapusių bendradarbiavimą su Europos Sąjunga ir ketina pereiti į strateginės partnerystės lygmenį. 2001 m. Prezidentas Putin savo metinėje kalboje Rusijos Federaliniam susirinkimui pažymėjo, kad šalies pastangos jai tampant efektyvia ES partnere didėja, ir pabrėžė, kad „Rusijos integracija į Europą taps viena svarbiausia Rusijos užsienio politikos sritimi“³⁰.

Anot Rusijos užsienio reikalų ministro Igor Ivanov, vienas fundamentaliausių principų Rusijos politikoje su Europa yra dvišalių santykių plėtojimas su atskiroms šalimis³¹. Rusija suvokia dvišalį bendradarbiavimą kaip įrankį įgyvendinant savo interesus NATO ir ES. Dvišalis bendradarbiavimas laikomas svarbiu pats savaime, o ypač galimos prekybinės ar ekonominės naudos požiūriu. Todėl Rusijos politikoje institucinės ir dvišalės kryptys yra sujungiamos: jos yra specifiškai svarbios atskirai ir turi platesnę reikšmę, veikdamos viena kitą. Čia svarbiausia tai, kad per visas audringos Europos istorijos permainas ir posūkius dvišaliai ryšiai visada buvo tas faktorius, kuris tarptautinius santykius Europoje stabilizuodavo³². Kita šio klausimo priežastis yra ta, kad galios politika ar neorealizmo koncepcija tebėra aktuali tiek Rusijos tarptautinių santykių teorijoje, tiek ir užsienio politikoje. Vadovaudamasi šiais principais, per pastarąjį dešimtmetį Rusija traktavo ES kaip regioninę tarpvalstybinę asociaciją, kurioje viršnacionalinis elementas ne vaidina pagrindinio vaidmens, o visus svarbiausius sprendimus Europos valstybės priima savarankiškai³³. Paralėlės su šia diena akivaizdžios. Pavyzdžiui, siekdamas sustiprinti bei išnaudoti skirtumus tarp ES institucijų dėl Kaliningrado tranzito klausimo sprendimo, 2002 m. baigiamoje derybų su Briuseliu fazėje Putin pasinaudojo artimais dvišaliais (asmeniniais) santykiais.

Dėl susiklosčiusių istorinių priežasčių Rusija turi gerus ryšius su kai kuriomis Europos valstybėmis. Nors JAV visuomet buvo centrine valstybe Rusijai, santykių su Europos „sunkiasvorėmis“ užmezgimas yra lemiamas dalykas Rusijai propaguojant paneuropinį saugumą. Rusijos noras panaudoti ryšius su Europos valstybėmis bei institucijomis kaip svertą prieš Jungtines Amerikos Valstijas kyla dėl jos susirūpinimo JAV politika ateityje. Jelcin prezidentavimo pabaigoje Prancūzija ir Vokietija buvo laikomos svarbiausiomis Rusijos partnerėmis Europos arenoje. Vladimir Pu-

³⁰ Ivanov cituoja Putina, žr.: Ivanov S. I., *The New Russian Diplomacy*, Washington, D. C.: The Nixon Center and Brookings Institution Press, 2002, p. 96.

³¹ *Ten pat.*

³² *Ten pat.*, p. 95.

³³ Bordachev, (note 13) p. 36.

tin tokios pat svarbos valstybe laiko ir Jungtinę Karalystę. Kiekviena šių trijų valstybių yra savaip patraukli Rusijai: Rusijos ryšiai su Londonu turi reikšmę dėl „transatlantinio rezonanso“, o santykius su Paryžiumi Maskva vertina dėl jų panašaus požiūrio į tarptautinius santykius³⁴. Tačiau nors Jungtinė Karalystė ir Prancūzija yra svarbios, Vokietija užima neginčijamai pirmą vietą Rusijos Europos politikoje.

Posovietinė Rusija visada laikė Vokietiją savo svarbiausia partnere Europoje. Tiksliau kalbant, Vokietija Rusijai yra Europos simbolis. Putin atėjęs į valdžią, Rusijos santykiai su Vokietija pakilo į naują lygmenį. Rusijos Prezidento sąsajos su Vokietija paaiškina asmeninės priežastys: didžiąją dalį savo KGB karjeros jis praleido VDR, todėl gerai žino šalį ir moka vokiečių kalbą. Būtent Rusijos noras buvo puoselėti specialius santykius su Vokietija ir tai tapo iš esmės strateginės partnerystės su Europos Sąjunga dalimi. 2002 m. balandžio mėn. savo vizito į Vokietiją metu Putin teigė, kad „Rusijos santykius su Vokietija įmanoma išivaizduoti tik Maskvos santykių su Europos Sąjunga kontekste. Vokietija yra vienas iš Europos integracijos centrų“³⁵.

Apibendrinant galima teigti, kad Rusijos artėjimas su Europa vyksta dviem kryptimis: per partnerystės stiprinimą su Europos Sąjunga ir dvišalių santykių plėtojimą su ES narėmis. Praėjusių metų patirtis (pavyzdžiui, kelionės į Kaliningradą per Lietuvą) parodė, kad, net jei yra problemų santykiuose su ES, Rusija sugebėjo rasti atsvaros mechanizmą dvišaliame lygmenyje. Vertėtų taip pat pabrėžti, kad nors Putin naujai akcentavo Rusiją kaip sudėtinę Europos dalį, lygiagrečiai buvo kitas troškimas – matyti Europą mažiau „proatlantinę“³⁶. Galima argumentuoti, kad Kremliaus galutinis, nors ir tolimas, tikslas yra ES paremti saugumo mechanizmai – ESGP ir Greitojo reagavimo pajėgos (GRP) – tam, kad būtų atsverta NATO struktūrų įtaka Europos saugume³⁷. Peršasi logika, jog tik tuomet Rusija bus garantuota, kad jos geopolitinis svoris Europoje ir už jos ribų nustos mažėti.

4. Saugumo santykiai

Europos požiūris į Rusijos saugumo klausimus iš esmės yra netiesioginis: padėti šaliai jos sudėtingame transformavimosi procese, puoselėjant viltį, kad tai taip pat prisidės ir prie saugumo stiprinimo. Dabartinė Rusijos – ES saugumo darbotvarkė yra gana kukli, ypač „griežtojo“ saugumo srityje. Europos tiesioginis bendradarbiavimas su Rusija grynai karinėje sferoje yra labai ribotas, nes pastaroji tebėra problemiška saugumo partnerė. Maskva vis dar yra įsivėlususi į karo su Čėčėnija painiavą, jos šiandieninė gynybos politika yra netinkama, gausybė neatidėliotinių reikalavimų išlaikyti karinius pajėgumus, jau nekalbant apie jų modernizavimą. Kitas jautrus klausimas – Rusijos civilių ir kariškių santykiai.

Putin atsigręžimas į Europos Sąjungą yra iš dalies jo pripažinimas, kad ES yra galimybė Rusijai ne tik ekonomikos ir prekybos prasme, bet taip pat ir Europos

³⁴ Lynch, (note 27) p. 50.

³⁵ BBC Summary of World Broadcasts (SWB), SU/4485, April 11, 2002.

³⁶ Tai reiškia, kad Rusija nori, kad JAV turėtų mažesnę poveikį Europoje. Žr. Smith M. A., „Contemporary Russian Perceptions of Euro-Atlanticism“, F74, RMA Sandhurst (UK): Conflict Studies Research Centre (CSRC), February 2002.

³⁷ Žr. Igorio Ivanovo komentarus spaudai po diskusijų su ES Madride: *Diplomaticheskij Vestnik*, No. 5, May 2002, p. 21 (rusų k.).

³⁸ Lynch, (note 27) p. 73.

saugumo prasme. Nors pradžioje užėmė Maskva „laukimo ir stebėjimo“³⁸ poziciją dėl Europos saugumo ir gynybos politikos, drauge ji negalėjo ignoruoti fakto, kad ESGP atsiradimas sutapo su Europos Sąjungos plėtimosi ir gilėjimo procesais. Jei Rusija siekia maksimaliai išnaudoti savo galimybes paveikti ESGP formavimąsi, ji privalo plėsti ryšius su visomis pagrindinėmis organizacijomis, dalyvaujančiomis kuriant Europos saugumą.

Ivanov žodžiais, pagrindinis Rusijos Europos politikos tikslas yra kurti „stabilia, nediskriminuojančią ir universalią Europos saugumo sistemą“³⁹. Būtent tai apimtų „didesnės Europos“ su vieninga stabilumo ir saugumo sritimi, ekonomine gerove ir ilgalaikė demokratija kūrimą⁴⁰. Šia prasme ESGP iš esmės yra instrumentas „didesnei Europai“ kurti. Kitaip sakant, santykiai su ESGP turėtų paremti Rusijos interesus Europoje, apimančius Europos saugumo modelio, garantuojančio Maskvai lygų balsą visuose saugumo lygmenyse, sukūrimą. Toks Maskvos ESGP suvokimas yra visiškai priešingas Briuselio nuostatomis. Europos Sąjungai ESGP yra tik ribota jos užsienio politikos priemonė, naudojama vien tik krizių valdymui, taigi tarnaujanti ES, o ne „didesnei Europai“⁴¹.

Per pastarąjį dešimtmetį Rusijos interesus plėsti paneuropinį saugumą sutapo su jos pastangomis pakelti ESBO iki Europos visaapimančios (skėtinės) saugumo organizacijos, kuriai būtų pavaldžios visos kitos institucijos, lygio. Jelcin netgi bandė sieti ES, kaip saugumo dalyvės, formavimosi procesą su ESBO stiprėjimu⁴². Ši politinė linija neišnyko ir pirmoje Putin kadencijos pusėje. Pakaktų prisiminti jo kvietimą, kurį iki 2001 m. rugsėjo 11-osios buvo galima dažnai išgirsti dėl strateginių ir saugumo santykių tarp Rusijos, Europos ir JAV pertvarkymo, teigiant, kad dabartinė saugumo sistema neužtikrina saugumo apskritai. Iš kitos pusės, Maskvos sugebėjimas laviruoti santykiuose su ESBO, NATO ir ES gerai iliustruoja Putin pragmatišką, tačiau geopolitiškai motyvuotą požiūrį į tarptautinius reikalus.

Vėliau Putin laipsniškai atsiskė ESBO pirmumo idėjos, teskirdamas jai menką vaidmenį Europos saugumo koncepcijoje. Tai galima būtų aiškinti dvejopai. Visų pirma ESBO tapo vis labiau varžanti Rusiją ir todėl nepageidaujama (ypač dėl Čėčėnijos) bei nesugebanti būti efektyvia priemone remiant Rusijos strateginius tikslus – tokį savo požiūrį Maskva patvirtino ir 2001 m. ESBO viršūnių susitikime Stambule⁴³. Atitinkamai keitėsi ir Rusijos nuostatos dėl ESGP. Jelcin prezidentavimo laikotarpiu ESGP (ir ES) buvo suvokiama kaip atsvara esamai Europos saugumo sistemai, kurios centre buvo NATO, ir kaip esminis „polius“ daugialypiame pasaulyje. Putin administracija taip pat siekė pradėti bendradarbiauti ESGP srityje, tačiau skirtingu būdu. Kremliaus nuomone, ESGP įgyja skirtingą funkciją – tampa Rusijos

³⁹ Ivanov, (note 30) p. 96.

⁴⁰ Ivanov cituoja Putin, *ten pat*.

⁴¹ Lynch, (note 27) p. 76.

⁴² Press 43, Nr. 618/99, *EU–Russia Summit*, Brussels, 1999 02 18.

⁴³ „Moskva protiv provedeniya sammita OBSE v etom godu“, *Nezavisimaya Gazeta*, March 31, 2001, p. 1 (rusų k.).

⁴⁴ Rontoyanni C., „So far, so good? Russia and the ESDP“, *International Affairs*, Vol. 78, No. 4, 2002, p. 818.

įsitraukimo į politikos formavimo procesą Europoje „nauju kanalu“⁴⁴. Žvelgiant iš šios perspektyvos, ESGP atsiradimas Europos saugumo aplinkoje reikalauja iš Rusijos kaip galima greičiau plėsti dvišalius kontaktus su šia nauja struktūra. Antra, Maskva atnaujino savo santykius su NATO, kurie buvo nutraukti dėl bombardavimų Kosove. Ir tik Putin, tuomet dar einančio Prezidento pareigas, kvietimas NATO generaliniam sekretoriui lordui Robertson 2000 m. pr. suteikė pradinį impulsą poslinkiui šia kryptimi. Jau tuomet Putin pripažino neišvengiamą faktą, kad NATO iš tiesų užtikrina saugumą Europoje ir kad Rusijai nebelieka jokio kito pasirinkimo, o tik prisitaikyti. Toks postūmis politikoje iš esmės reiškė Maskvos sprendimą nesipriešinti procesams, kurių ji negali lemti.

Rusijos Prezidentas turėjo pripažinti, kad NATO tebeturi žymią įtaką Europoje ir už jos ribų. 2001 m. gruodį Putin konstatavo, kad „[...] nauja Rusijos santykių su NATO kokybė galėtų būti geras tiltas į Rusijos dalyvavimą būsimoje Europos saugumo sistemoje“⁴⁵. Tai leidžia manyti, kad santykiai su NATO yra nepaprastai svarbūs Maskvai kuriant labiau prognozuojamą klimatą Europoje. Atrodė, kad deklaracija „NATO – Rusijos santykiai: nauja kokybė“⁴⁶, priimta NATO valstybių vadovų ir Rusijos Federacijos 2002 m. gegužę Romoje, žymėjo svarbų žingsnį iš esmės pačiame Aljanse, transformuodama Europos ar netgi globalinio saugumo sistemas. Rusija tikėjosi, kad ji galės aktyviau dalyvauti sprendžiant euroatlantinės erdvės saugumo klausimus, o tai leis jai atsikratyti dešimtajame dešimtmetyje turėto daugiausia nežymaus vaidmens Europos saugumo reikaluose. Užsienio ir gynybos politikos tarybos pirmininkas Sergej Karaganov argumentuoja dar griežčiau: anot jo, Rusija turėtų būti suinteresuota NATO kaip priemone, kurios dėka Europos valstybės, įskaitant ir Rusiją, galėtų apriboti JAV vienašališką politiką⁴⁷.

Manoma, kad raktas į efektyvesnę partnerystę saugumo srityje turėtų būti NATO – Rusijos taryba (NRT). Politinė valia, priversianti šią naują struktūrą funkcionuoti, yra esminis skirtumas, lyginant su praėjusiu dešimtmėčiu. Tuomet Maskva mėgino suvaržyti NATO, bet dabar Putin supranta, kad tokia laikysena tik atvestų Rusiją prie besitęsiančios politinės izoliacijos. Klaidų, kurioms buvo pasmerkta NATO – Rusijos nuolatinė jungtinė taryba, galima išvengti, jei naujoji taryba susikoncentruos į kuklesnius bendrus projektus, taip kurdama pasitikėjimą didesnių projektų plėtrai. Greta kitų dalykų, NRT turėtų susitelkti ir į reikalingą Rusijai karinę reformą, kuri įgalintų Rusijos kariškius daug efektyviau bendradarbiauti su NATO kolegomis ir skatintų naują saugumo suvokimą Europoje. Tačiau Rusijoje NATO toli gražu nėra pozityvus reiškinys, nes NATO, jų nuomone, visų pirma tebėra karinis blokas. Tai paaiškina, kodėl, nepaisant Putin daugiau pragmatiško požiūrio ir polinio bendradarbiauti su NATO, Rusijos kariškiai lieka skeptiški ir netgi priešiški Aljanso atžvilgiu.

Ateitis parodys, kokie bus realūs NATO suartėjimo su Rusija rezultatai, tačiau šiuo metu, remiantis daugeliu apžvalgininkų, atrodo, kad NRT davė Rusijai

⁴⁵ Žr. Putin kalbą Graikijos žiniasklaidai: *Daily News Briefs (DNB) ar Ministry of Foreign Affairs (MFA)*, Moscow, December 5, 2001.

⁴⁶ Žr. <http://www.nato.int/docu/basicxt/b020528e.htm>, 2003 03 10.

⁴⁷ Interviu su S. Karaganov, Žr.: Karaganov S. „We need to have a normal alliance with the countries of the West“, *Nezavisimaya Gazeta*, 28 February 2002.

palyginti mažai naujo turinio prasme. Esmė ta, kad NATO ir Rusijos nuomonės dėl naujo bendradarbiavimo formato skiriasi. Trumpalaikėje ir vidutinės trukmės perspektyvoje NATO prioritetas Rusijos atžvilgiu yra kuo daugiau skatinti bendradarbiavimą „kariai kariams“, ypač įtraukiant rusų karius į reikšmingas diskusijas dėl gynybos reformos Rusijoje. Tuo tarpu Rusijos pageidavimų sąrašas dėl bendradarbiavimo su NATO ateityje apima daugiau taikos palaikymo operacijų praktinius aspektus bei noras NRT paversti diskusijų platforma ir pasiekti bendrą supratimą svarbiausiais saugumo klausimais⁴⁸. Maskva tikėjosi tam tikros konkrečios pažangos, NATO transformuojantis iš gynybinio aljanso į politinę organizaciją, sprendžiančią saugumo klausimus platesnėje Europoje. Be to, kaip jau buvo pažymėta, pati Rusija skatino NATO tapti politine organizacija, prilygstančia jau esamoms Europoje (ES, ESBO ir kt.), nesuteikiant NATO monopolio⁴⁹. Pagrindinis iššūkis Rusijai, sukeliantis didelį pasipriešinimą iš NATO pusės, yra tai, kad Maskva norėtų integruotis su NATO saugumo srityje, tačiau nėra suinteresuota karine integracija⁵⁰. Vadovaujantis šia logika, NATO bendradarbiavimas su Rusija iš esmės beveik nėra plečiamas Aljanso pagrindinėje veiklos sferoje – karinėje srityje, įskaitant ir kovos su tarptautiniu terorizmu karinius aspektus⁵¹. Rusijos karinis aparatas demonstruoja ypatingą susilaikymą tokio bendradarbiavimo atžvilgiu.

Bendrais bruožais kalbant, svarbiausias NRT laimėjimas yra tai, kad Rusija ir NATO nustatė susitarimo kūrimo principus ir įgyja neįkainojamą patirtį priimant bendrus sprendimus. Tarsi naujo bendradarbiavimo įsipareigojimo patvirtinimas buvo tas faktas, kad skilimas Aljanso viduje dėl karinio planavimo, susijusio su parama Turkijai prieš karą Irake, nelėmė NRT veiklos. Iš tiesų NRT tęsė savo darbą netgi prasidėjus JAV karinei kampanijai Irake. Iš vienos pusės, tai parodo ryškų kontrastą, lyginant su Kosovo karu, kurio metu bendra NATO – Rusijos veikla buvo suspenduota. Iš kitos pusės, tokia „normali“ būseną galėtų būti suvokiama ir kaip įrodymas, kad tiek Rusijai, tiek NATO saugumo reikmėms NRT nėra svarbiausias dalykas.

Trenin nuomone, yra keletas galimybių Rusijai ir Vakarų Europai „bendradarbiauti saugumo srityje, vedančioje į saugumo integraciją“⁵². Viena jų yra NATO, kuri išliks pagrindine Vakarų saugumo organizacija ateityje. Bendradarbiavimas, remiantis nauja saugumo darbotvarka, apimančia nuo kovos su tarptautiniu terorizmu ir masinio naikinimo ginklų platinimo iki taikos palaikymo, pasitarnaus pagrindiniam tikslui – „Rusijos santykių su Vakarais demilitarizavimui“⁵³. Tai savo ruožtu sukuria sąlygas ir suteikia stimulą karinei reformai, kuri būtų pagrįsta esamomis ir būsimomis, o ne praeities grėsmėmis ir pavojais. Antra galimybė yra Rusijos ryšiai su

⁴⁸ *Strategic Survey: Evaluation and Forecast of World Affairs*, Oxford: Oxford University Press, 2003, p. 118.

⁴⁹ Antonenko O., „NATO Enlargement and Russia: A Declining Problem?“, Presentation at the Wilton Park Conference WP 668 „Putin’s Russia: Two Years on“, UK, March 11–15, 2002.

⁵⁰ Gorenburg D., et al., „The Expansion of NATO into the Baltic Sea Region: Prague 2002 and Beyond“, The Center for Strategic Studies, U.S.: Alexandria, Virginia, May 2002, p. 38, 40.

⁵¹ 2003 m. karinis bendradarbiavimas buvo labai ribotas, apėmė tik logistiką, oro transportą, degalų papildymą ore ir jūrines paieškos ir gelbėjimo operacijas. Žr. *Strategic Survey*, (note 48) p. 118.

⁵² Trenin D., „A Russia within Europe: Working Towards a New Security Arrangement“, *Russia’s Security Policy & EU–Russian Relations*, ESF Working Paper No. 6, March 2002, p. 3.

⁵³ *Ten pat.*

Europos Sąjunga saugumo srityje, apimantys tuos klausimus, kuriuose ES yra labiausiai kompetentinga – „švelnųji“ saugumą. Tai ypač aktualu šiuolaikinei Europai ir jungia įvairias saugumo sritis – nuo aplinkos saugos iki branduolinio, cheminio ir bakteriologinio saugumo (branduolinių atliekų sunaikinimas, cheminis nusiginklavimas ir t.t.), Petersbergo (arba ESGP) užduočių⁵⁴. Tipiškas pavyzdys – Kaliningrado anklavas, kuris yra laikomas ES bendradarbiavimo su Rusija testu, įskaitant ir saugumo sferą. Kaliningrado problema taip pat reikalauja ES, NATO ir Rusijos koordinuoto veikimo. Kitas tokio trišalio bendradarbiavimo pavyzdys galėtų būti Balkanai⁵⁵ ir galbūt Vidurinė Azija bei Pietų Kaukazas⁵⁶. Rusijos mokslų akademijos Europos instituto Europos saugumo departamento direktoriaus Dmitrij Danilov nuomone, Rusijos ir Europos Sąjungos pajėgos galėtų kartu dalyvauti krizių valdymo operacijose buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje. Tai esą būtų naudinga abiem pusėms, nes sustiprintų ES, kaip regioninės ir tarptautinės veikėjos, vaidmenį ir Rusijos poveikį NVS šalims⁵⁷. Bet turbūt dar pernelyg anksti apie tai galvoti, kadangi Rusija susirūpinusi, kad ESGP su europinėmis pajėgomis Rusijos pasienyje neatsisuktų prieš jos interesus ateityje⁵⁸.

Rusijos ir ES karinių struktūrų dalyvavimo krizių valdymo operacijose galiybė pirmą kartą buvo paminėta jų viršūnių susitikime Paryžiuje 2000 m. spalio 30 d., kai buvo priimta „Bendra deklaracija dėl dialogo stiprinimo ir bendradarbiavimo politiniuose ir saugumo reikaluose Europoje“⁵⁹. 2002 m. gegužę vykusiame viršūnių susitikime pažymėta, kad nuo 2000–ųjų metų Rusijos – ES saugumo santykiai tapo prasmingesni. Bendrume šio susitikimo pareiškime abi šalys sutarė plėtoti tarpusavio politinį dialogą ir bendradarbiauti krizių valdyme bei saugumo reikaluose⁶⁰. Be to, Rusijos Federacija pasiūlė bendradarbiavimo su Europos Sąjunga veiksmų planą ESGP srityje⁶¹. Tais pačiais metais ES kariniame štabe pradėjo dirbti rusų ryšio karininkas. Taigi 2002 – 2003 metais Rusija pradėjo bendradarbiauti su ES saugumo ir gynybos srityje, tačiau, kaip ir su NATO, tik labai mažai, pradedant koncepciniu požiūriu, tebuvo pasiekta; dabartinių institucinių mechanizmų nepakanka, kad užsimegztų produktyvus dialogas šioje srityje⁶². Tačiau politiškai svarbu tai, kad po keleto metų skepticizmo ir apatijos dėl ESGP Maskva galiausiai pareiškė savo ketinimą bendradarbiauti.

Vertėtų pabrėžti, kad Rusijos ir ES bendro dalyvavimo krizių valdymo operacijose idėja yra gana reali ir tapo gyvybiškai svarbesnė po 2001 m. rugsėjo 11–osios, pagreitinusios JAV karinių pajėgų atitraukimą iš šio tipo operacijų Europoje. Nuo 2000–ųjų Rusija mažiau dalyvauja NATO vadovaujamosiose operacijose Balkanuose,

⁵⁴ *Ten pat.*

⁵⁵ *Ten pat.*

⁵⁶ Zagorski A., „Russia and NATO: Prospects for Cooperation after the Prague Summit“, *IAIR Policy Papers*, Vol. 1, No. 4, December 2002, p. 9.

⁵⁷ Danilov D., „How stable are our priorities“, *Nezavisimaya Gazeta*, 11 March 2002.

⁵⁸ Lynch, (note 27) p. 77.

⁵⁹ Žr. ES–Rusijos viršūnių susitikimo Paryžiuje 2000 m. spalio 30 d. dokumentus: http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/summit_30_10_00/stat_secu_en.htm

⁶⁰ Žr. Europos komisijos dokumentus (2002 m. gegužės mėn. ES–Rusijos viršūnių susitikimas): http://www.eur.ru/eng/neweur/user_eng.php?func=delspec&id=98, 2002 12 12.

⁶¹ *Ten pat.*

⁶² Lynch, (note 27) p. 90.

bet drauge ji siekia dalyvauti naujose ES operacijose šiame regione iš dalies dėl noro išlaikyti nors ir simbolišką poveikį visuose Europos saugumo aspektuose. Pažymėtinas Rusijos dalyvavimas pirmoje ES operacijoje – policijos misijoje Bosnijoje – Hercegovinoje. Nors yra nesutarimų dėl Rusijos, kaip trečiosios šalies, įtraukimo į ESGP operacijas modalumų, tikėtina, kad jos dialogas su ES saugumo srityje intensyvės⁶³. Pagrindine bendradarbiavimo idėja ateityje neturėtų tapti Europos bendros „saugumo erdvės“ ar kitos Gorbačiovo „bendrų Europos namų“ versijos sukūrimas. Turėtų būti akcentuojami specifiniai saugumo klausimai, kurie yra neatidėliotini tiek Rusijai, tiek ir ES.

5. Pagrindinės kliūtys Rusijos santykiuose su ES

Europos Sąjungos santykiai su Rusija yra plečiami, tačiau pastebimas didelis atsargumas abiejose pusėse. Detali bendradarbiavimo struktūra yra per daug plati ir nepakankamai akcentuota. Rusijos pareigūnai yra nusivylę ryšių su Briuselio biurokratais institucine painiava ir ES nelankstumu. ES pareigūnai savo ruožtu yra atsargūs su Maskva ir neigiamai reaguoja į jos pastangas apeiti taisykles.

Nepaisant deklaruojamo tikslo plėtoti politinį dialogą, PBS struktūra išryškina grynai techninį ES santykių su Rusija pobūdį, daugiausiai susijusį su prekybiniais ir ekonominiais klausimais. Iš PBS aišku, kad dialogo struktūra daugiau „priklauso nuo vidinių ES reikalavimų nei pačių santykių“⁶⁴. Pavyzdžiui, kas pusmetį vykstančius viršūnių susitikimus nulemia ne aukšto lygio dialogo poreikis, o ES pirmininkaujančių valstybių rotacija. BSR taip pat turi ribotą vertę, kadangi yra priklausoma nuo PBS ir nedisponuoja jokiais papildomais resursais, kurie būtų skirti santykių su Rusija plėtojimui. Dar daugiau, dviejų pagrindinių strategijų – Europos BSR ir Rusijos VTS – palyginimas atspindi didžiulį neatitikimą tarp jų pateikiamo partnerystės apibrėžimo. Visų pirmiausia BSR nuostatos yra labai bendros ir miglotos, tuo tarpu VTS teiginiai yra gana specifiniai. Antra, abu dokumentai paryškina išsiskiriančius šalių interesus – strateginį atotrūkį tarp Maskvos ir Briuselio. ES akcentuoja vertybes ir demokratinę reformų bei pilietinės visuomenės atsiradimo Rusijoje būtinumą, o Rusija didžiausią prioritetą skiria savo nacionaliniams interesams ir fundamentalaus suverenių teisių principo išsaugojimui⁶⁵. Galiausiai Rusijos VTS suvokia Europos Sąjungą kaip instrumentą, skirtą paneuropinės saugumo sistemos plėtojimui pagal Primakov daugialypę koncepciją. Kadangi ES ir Rusijos saugumo darbotvarkės radikaliai skiriasi, jų politiniame ir saugumo dialoge pažanga nebuvo pasiekta. Momentas, kurį reikia priimti domėn: ES veikia per institucijas, o Rusijoje viską lemia asmenybės. Dėl šių skirtumų „strateginės partnerystės“ plėtojimas tarp Maskvos ir Briuselio tampa sudėtingas⁶⁶. Problemos esmė yra ta, kad abi pusės turi skirtingai suvokia partnerystę, jos kompetenciją ir įsipareigojimus.

⁶³ 2003 m. balandžio mėnesį ES bendradarbiavimas su Rusija apėmė kurturias sritis: konfliktų prevenciją, žemės minų išvalymą, ES galimą pasinaudojimą Rusijos ir Ukrainos ilgo nuotolio oro transportu, ir Rusijos dalyvavimą ES policijos misijoje. Žr. *Strategic Survey*, (note 48) p. 119.

⁶⁴ Lynch, (note 27) p. 55.

⁶⁵ Žr. 2 ir 3 išnašas.

⁶⁶ ES naudodama „strateginės partnerystės“ Rusijos atžvilgiu sąvoką nepateikia jokios šio termino interpretacijos, todėl šią sąvoką kiekviena pusė suvokia savaip.

Taigi ES susiduria su iššūkiu, kaip kuo efektyviau įtraukti Rusiją. Pastaroji tebėra ižėidi Europos partnerė, „kartais susipainiojusi ir sudėtinga, ir, žinoma, visada gynybinėje pozicijoje“⁶⁷. Klausimas ne tas, ar Rusija bus įtraukta į Europos integracijos procesą, bet *kaip* tai bus pasiekta. Kitaip sakant, pagrindinis akcentas yra tas, kaip ES plėtros sąlygomis plėtoti santykius tarp Rusijos ir Europos Sąjungos. Klausimas, ar Europos Sąjunga gali plėstis, nesukurdama naujų padalijimo linijų, nenustumdama į periferiją Rusijos ir kitų Europos valstybių, šiandien iš tiesų yra vienas svarbiausių kontinento iššūkių. Neturėtume pamiršti, kad Rusija ir Europos Sąjunga taip pat stengiasi keistis – ES gilėja ir plečiasi, o Rusija telkia valstybę ir gaivina ekonomiką. Skirtingi Rusijos ir ES prioritetai sumenkina jų dedamų pastangų viena kitos atžvilgiu svarbą.

Europos Sąjungos plėtimosi ir tuo pat metu vykstančio integracijos gilėjimo procesai yra didžiulis iššūkis ES – Rusijos tarpusavio santykiams. Reikšminga, kad Rusijos ekonominis bendradarbiavimas su Europos Sąjunga, atrodo, nepasiekia savo ribą. 2002 m. abi pusės įsitraukė į aktyvias diskusijas dėl „bendros ekonominės erdvės“ koncepcijos, tačiau, pradėjus įgyvendinti šį etapą, susidūrė su daugeliu kliūčių. Tai leidžia manyti, kad nei Rusija, nei ES tinkamai neįvertino tikros plėtros kainos⁶⁸. Tačiau kokie bebūtų trūkumai iš Europos pusės, problemiški ES – Rusijos santykiai žymia dalimi turėtų būti siejami su Rusija. Esminis klausimas čia yra reformos pačioje Rusijoje, ypač trijose – saugumo, sienų režimo bei prekybos ir ekonominių santykių – srityse. Europos Sąjungos plėtros perspektyva 2004 m. sukūrė naują įtampą tarp ES ir Rusijos, ypač dėl Kaliningrado srities ateities. Pastarasis klausimas atsirado Europos ir tarptautinėje darbotvarkėje stebėtinai vėlai. Problema egzistavo jau visą dešimtmetį, tačiau jos esmė nebuvo visiškai suvokta. Debatai dėl Kaliningrado privertė ES ir Rusiją stipriai susikoncentruoti į jų tarpusavio santykius. Kaliningrado klausimas keletą kartų buvo panaudotas kaip esamų Rusijos santykių su ES „lakmuso testas“. 2002 m. Rusijos vyriausybė prieštaravo ES pasiūlymams netgi dėl supaprastinto leidimų režimo keliaujantiems iš Kaliningrado ir atgal motyvuodama tuo, kad tai pažeis Rusijos piliečių pagrindines teises laisvai judėti savo šalyje, tuo būdu pažeidžiant ir pačios Rusijos suverenitetą⁶⁹. Klausimas išspręstas tik kuriam laikui – 2002 m. lapkričio mėn. ES ir Rusijos viršūnių susitikime Putin nenoromis sutiko su palengvintos tranzito dokumentų tvarkos įvedimu Rusijos piliečiams, keliaujantiems tranzitu per Lietuvą iš Kaliningrado eksklavo ir į ją⁷⁰.

Nors ir Rusija kreipia didesnę dėmesį į ekonominius prioritetus, svarbu turėti galvoje, kad patys svarbiausi Rusijos užsienio politikos klausimai tebėra saugumas ir geopolitika. Londono Karališkojo tarptautinių santykių instituto asocijuoto nario Bob Lo nuomone, siekimas grynai ekonominių prioritetų yra nulemtas vadinamųjų „konjunktūrinių faktorių“ – politinės ir strateginės raidos⁷¹. Taigi ekonominiai sumetimai tik iš dalies sąlygoja Maskvos norą turėti reikalų su ES: Putin administracija

⁶⁷ Lynch, (note 27) p. 18.

⁶⁸ *Strategic Survey 2001/2002*, Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 149.

⁶⁹ Kasyanov (note 22).

⁷⁰ „Joint Statement of the European Union and the Russian Federation on Transit between the Kaliningrad Region and the Rest of the Russian Federation“, Brussels, November 11, 2002.

⁷¹ Lo B., *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*, London, RIIA: Blackwell Publishing, 2003, p. 70 (Chatham House Papers).

ir toliau žvelgia į ES daugiausia per politinę prizmę. Tai, kad pagrindiniu Rusijos santykių su ES darbotvarkės klausimu tapo bevizis režimas Kaliningrado gyventojams ir kitiems Rusijos piliečiams, kertantiems Lietuvą, o ne atsiradusi galimybė Rusijai turėti ekonominę naudą iš ES plėtros, kyla iš tokios galvosenos. Putin kieta pozicija dėl vizų klausimu dažnai pakenkdavo Kaliningrado integracijos į Europą politikai. Tai reiškia, jog niekas neturėtų puoselėti iliuzijų, kad Putin suvokia ekonominius prioritetus ir interesus taip, kaip juos supranta jo kolegos Vakarų Europoje. Iš vienos pusės, neišvengiama, kad mąstymas Rusijoje tebėra veikiamas sovietinės praeities, atmetančios tam tikras nuostatas, kurios yra neatskiriama vakarietiško suvokimo dalis, kaip pavyzdžiui, ekonomikos augimo, demokratizacijos ir pilietinės visuomenės atsiradimo tarpusavio priklausomybė⁷². Iš kitos pusės, verta pastebėti, kiek stipriai dalykai pasikeitė Putin valdymo metais. Skirtingai nuo Jelcin administracijos, beveik atvirai deklaravusios neigiamą nuostatą užsienio ekonominės politikos atžvilgiu, Kremlius šiandien demonstruoja visiškai skirtingą mentalitetą ir sugebėjimą savo ketinimus realizuoti.

Apskritai Rusijos partnerystę su Europos Sąjunga lems daug dalykų. Visų pirma tai Rusijos „sugebėjimas įveikti užsitęsusių perėjimą į demokratiją“ ir imtis kito Putin eros išbandymo – „demokratijos įtvirtinimo“⁷³. Be to, karas Čečėnijoje tebėra neišiki ir beprotiška Rusijos afera. Disputas dėl Kaliningrado problemos gali taip pat turėti ilgalaikį neigiamą poveikį Rusijos santykiams su Europa. Žvelgiant plačiau, sėkmę ar nesėkmę Rusijos artėjimui su Europa pirmiausia lems Rusijos politinės, ekonominės ir socialinės transformacijos tempas ir gylis. Europos Sąjungai nerimą kelia ES ir Rusijos demokratinų ir žmogaus teisių principų nesuderinamumas, sąlygojantis jų neišskų įsipareigojimą šių vertybių atžvilgiu. Rusija nesiderina su politiniu korektiškumu, biurokratiniu pedantiškumu ir visuotiniu liberalizmu Europos gyvenime.

6. Rugsėjo 11–oji ir vėliau: Rusija tarp JAV ir Europos

Rusijos vadovybės požiūris į Vakarus pasikeitė gerokai iki teroristinio išpuolio prieš JAV 2001 m. rugsėjo 11 d. Vladimir Putin padarė keletą svarbių išvadų iš savo pirmtako užsienio politikos. Pirma, jis suprato, kad po Šaltojo karo pasaulio tvarkos taisyklės buvo parašytos Rusijai nedalyvaujant. Antra, užsienio reikalų ministro, o vėliau ministro pirmininko Jevgenij Primakov vykdyta daugialypė politika tik sumenkino Rusiją ir paliko ją likimo valiai „tarptautiniuose reikaluose su neapibrėžta padėtimi“⁷⁴. Pasak Užsienio ir gynybos politikos tarybos pirmininko Sergej Karaganov, Putin politika siekia „įgalinti Rusiją išeiti iš neapibrėžtos padėties, kurioje ji atsidūrė po Šaltojo karo kaip pusiau partnerė, pusiau priešė Vakarų atžvilgiu“⁷⁵. Svarbiausia, kad įvykių raida po 2001 m. rugsėjo 11–osios paryškino Rusijai

⁷² *Ten pat*, p. 71.

⁷³ Herd G. P., „EU Enlargement in the North: Security Dynamics in Nordic-Baltic-EU-Russian Relations into the New Century”, CSRC, F69, February 2000, p. 5.

⁷⁴ Lynch, (note 27), p. 10.

⁷⁵ Interviu su Jelena Aleksandrovna: *Parlamentskaya Gazeta*, March 12, 2002 (rusų k.).

vieną esminį naujos eros bruožą: „pasaulis gali būti daugialypis, tačiau yra tik viena supergalybė“⁷⁶. Trečia, ankstesnė užsienio politika buvo tik energijos švaistymas ir atsitraukimas nuo svarbiausio uždavinio – Rusijos valstybės atgaivinimo. Putin suvokė vidinių ir išorinių tendencijų pavojaingą sąryšį: „išorinė izoliacija susilpnina valstybę iš vidaus, pakenkia sutarimui dėl reformų ir sustiprina radikalias politines jėgas“⁷⁷. Ketvirta, jis suprato, kokia yra svarbi nuspėjama ir „draugiška“ išorinė aplinka. Tai reikalavo permąstyti užsienio politikos prioritetų eilę. Galutinė išvada buvo pragmatizmo poreikis – tokio pragmatizmo, kuris pagal Maskvos apibrėžimą reiskia, kad užsienio politika griežtai atitiks esamus valstybės pajėgumus⁷⁸.

Pagal šią logiką, Putin politika grindžiama šaltakraujišku Rusijos silpnumo pripažinimu ir pasiryžimu suteikti savo valstybei naują impulsą. Tai diktavo Maskvos išitraukimo į tarptautinius reikalus politiką: 2001 m. sausio mėn. Putin konstatavo, kad „mūsų strateginis pasirinkimas yra integracija“⁷⁹. Iš esmės Kremlius neturi kitos alternatyvos, išskyrus integraciją: izoliacija paliktą šalį istorijos šalikelėje, nesuteikiant galimybės lemti svarbių Rusijos ateičiai įvykių raidos. Maskvos anksčiau propaguojamas „specialus kelias“ negrįžtamai paverstų Rusiją trečiojo pasaulio šalimi⁸⁰. Tačiau būtina aiškiai skirti Rusijos „provokarietiška“ pasirinkimą nuo „integracinio“. Politikos fondo prezidento Maskvoje Viačeslav Nikonov požiūriu, Rusija netaps Vakarais, tačiau jai nereikia pasidaryti priešiška Vakarams⁸¹. Verta taip pat turėti galvoje, kad Putin pragmatizmas pagrįstas ne kompromisu, bet išskaičiavimu. Paprastai kalbant, siekdama išvengti izoliacijos, sustiprinti savo balsą ir pritraukti tarptautinę paramą reformoms šalyje, Rusija privalo jungtis prie pagrindinių euroatlantinės bendruomenės⁸² valstybių ir institucijų. Visa tai rodo, kad 2001 m. rugsėjo 11-oji buvo katalizatorius, o ne posūkio taškas Rusijos politikoje – ji davė tik svarbų postūmį jau besikeičiančioms nuostatoms ir gerėjantiems Rusijos santykiams su Vakarais.

Nuo pat atėjimo į valdžią Putin buvo charakterizuojamas kaip eurocentristas; tai buvo vienas esminių bruožų, skiriančių jo ir Jelcin užsienio politiką. Todėl tapo šablonu laikyti Putin užsienio politiką europietiškesne. Šie tvirtinimai turi dvi svarias priežastis. Pirma, Putin eurocentristinis požiūris susijęs su jo darbo Europoje patirtimi: jo, kaip KGB karininko, kvalifikacija buvusioje Rytų Vokietijoje ir Peterburgo mero pavaduotojo, atsakingo už miesto ryšius su išoriniu pasauliu, veikla. Antra, Putin vizitai į Vakarų Europos šalių sostines pirmaisiais jo valdymo mėnesiais paryškino, kad Rusija teikė reikšmę glaudesniai bendradarbiavimui su ES ir siekė Europos paramos Maskvos pozicijai strateginiais klausimais tarptautinėje arenoje, kaip pavyzdžiui, Amerikos planų dėl nacionalinės priešraketinės gynybos apribojimo⁸³.

⁷⁶ Lynch, (note 27) p. 15.

⁷⁷ *Ten pat*, p. 11.

⁷⁸ *Ten pat*.

⁷⁹ DNB, MFA, Moscow, 29 January 2001, <http://www.mid.ru>, 2003 07 02.

⁸⁰ Moshes A., Discussion on contemporary Russian politics, Tartu: Baltic Defence College, April 3, 2002.

⁸¹ Nikonov V., „Towards Russia's National Revival“, *International Affairs* (Moscow), No. 4, 2001.

⁸² „Euroatlantinės bendruomenės“ sąvoka yra analogiška „Vakarų“ sąvokai Šaltojo karo metais ir apima JAV ir Europą iki pat Japonijos [Autorės pastaba – J.Š].

⁸³ Lo, (note 8) p. 23.

Užsienio politikos darbotvarkėje Maskva pradžioje pabrėždavo savo strateginius santykius su Europa, teikdama mažesnę dėmesį JAV galbūt kaip atsaką D. Bush administracijai, kuri iš pradžių buvo linkusi nuvertinti Rusiją. Rusijos vadovybė pradėjo pripažinti ES įgytą potencialiai stiprų ir nepriklausomą vaidmenį pasauliniuose reikaluose. Tuo paaiškinamas Rusijos atkaklumas siekiant užmegzti glaudžius ryšius su Europos Sąjunga. Tačiau reikalai pasikeitė po 2001 m. rugsėjo 11-osios – Rusijos politika ėmė orientuotis ir į Jungtines Amerikos Valstijas. Nuo to laiko oficiali Maskva ėmė pabrėžti savo strateginę partnerystę tiek su ES, tiek ir su JAV. Tai, be kita ko, atitinka Bush administracijos nuostatą, kad Rusija turėtų tapti sudėtine Europos, bendradarbiaujančios su JAV, dalimi. Savo kalboje Vokietijos Bundestage 2002 m. gegužę Prezidentas Bush konstatavo, kad viena JAV misija yra „skatinti Rusijos žmones matyti savo ateitį Europoje, bet kartu su Amerika. Rusija turi didžiausią šansą nuo 1917 m. tapti Europos šeimos dalimi“⁸⁴. Iš kitos pusės, Rusijos „proamerikietiška“ orientacija atspindi jos besikeičiančius prioritetus, atsiradusius kaip tarptautinės galios politikos rezultatas, – ir tai iš esmės suponuoja „amerikacentrišką požiūrį“⁸⁵.

Kaip buvo pastebėta, Rusijos supratimas apie ES „pasižymi dviprasmiškumu“⁸⁶. Kremliaus požiūriu, jei Europa ketina tapti savarankišku ir visaverčiu pasaulinės galios centru, trumpiausias kelias pasiekti šį tikslą yra geri santykiai su Rusija. Atrodytų, kad rusai puoselėja svajonę: Europa su Rusija tolygu galingai jėgai. Tokia užuomina buvo Putin kalboje Bundestage 2002 m. rugsėjį.

„Tačiau aš manau, kad [...] Europa geriau sustiprintų savo, kaip galingo ir iš tiesų savarankiško tarptautinės politikos centro, reputaciją, jei ji sujungtų savo pačios galimybes su Rusijos žmogiškaisiais, teritoriniais ir gamtiniais ištekliais, su Rusijos ekonominiu, kultūriniu ir gynybiniu potencialu“⁸⁷.

Remiantis Džordžtauno universiteto Eurazijos, Rusijos ir Rytų Europos studijų centro direktore Andžela Stent, Rusijos skirtingas požiūris į Europą ir JAV galėtų būti paaiškinamas paprastu faktu: Europa ir Amerika „įgyvendina skirtingas saugumo darbotvarkes Rusijos atžvilgiu, naudodamos skirtingus politikos instrumentus ir skirtingas institucijas“⁸⁸. Be to, Amerikos ir Europos požiūriai į Rusijos saugumo politiką yra „fundamentaliai asimetriški“: JAV vertina Rusijos politiką savo „globalinių interesų ir perspektyvų kontekste“, o Europos šalys kreipia dėmesį į „saugumo implikacijas dėl Rusijos poveikio Europai“⁸⁹. Analogiškai Rusijos politika Jungtinių Amerikos Valstijų ir Europos Sąjungos atžvilgiu pagrįsta skirtingu išskaičiavimu: nuo Sovietų Sąjungos subyrėjimo Rusija tebesiekia būti pripažinta JAV kaip jai lygi globalinės reikšmės partnerė, tuo tarpu jos tikslai ES yra daugiau regioninio pobūdžio⁹⁰.

⁸⁴ Visą Busho kalbos tekstą žr.

<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/05/20020223-2.html>, 2002 12 17.

⁸⁵ Lo, (note 8) p. 23.

⁸⁶ Lynch, (note 27) p. 16.

⁸⁷ Ivanov cituoja Putin, Žr.: Ivanov, (note 30) p. 96. See also DNB, MFA (MID), Moscow, 25 September 2001, <http://www.mid.ru>, 2003 07 18.

⁸⁸ De Spiegeleire S., „Europe’s Security Relations with Russia: Staying the Course“, *Russia’s Security Policy & EU–Russian Relations*, ESF Working Paper No. 6, March 2002, p. 10.

⁸⁹ Stent A., „An American View on Russian Security Policy and EU–Russian Relations“, *Russia’s Security Policy & EU–Russian Relations*, ESF Working Paper No. 6, March 2002, p. 16.

⁹⁰ *Ten pat.*

Daugiau kaip metus po 2001 m. rugsėjo 11-osios įvykių Putin vykdė tvirtą, į JAV orientuotą strategiją, turėdamas aiškų ir ambicingą tikslą plėtoti partnerystę ar netgi aljansą su likusia pasaulio supervalstybe. Esą tai turėtų pasitarnauti Rusijos ekonominiams, geopolitiniams ir saugumo tikslams. Vienintelė Maskvos problema, kad Vašingtonas jai rodė menką dėmesį. Rusija gali būti tik „speciali“ Amerikos partnerė, bet ne jai lygi. Kalbant dar tiksliau, JAV ir nereikia visaapimančios partnerystės su Rusija, išskyrus kelias sritis, kaip, pavyzdžiui, terorizmas, branduolinis nusiginklavimas, tačiau globalinio saugumo sferoje Rusija gali būti tik pagalbininkė, bet ne partnerė. Bush pagarbi elgsena Rusijos atžvilgiu niekada nesudarė iliuzijų, kad JAV galėtų atsitraukti sprendžiant esminius reikalus, ar tai būtų sutartis dėl antibalistinių raketų, NATO plėtra į Rytus, ar kiti jautrūs klausimai.

Daugelis apžvalgininkų teigia, kad Jungtinės Amerikos Valstijos turi daugiau bendra su Rusija. Skirtingai nuo Europos, JAV, kaip ir Rusija, pasižymi tradiciškesniu požiūriu į jėgos panaudojimą. Be to, JAV, kitaip nei įkyrus europiečiai, kreipė mažesnę dėmesį į Rusijos vidaus reikalus, ypač į Čėčėniją. Kova prieš tarptautinį terorizmą pasirodė besanti puiki pagalba Rusijos vidaus tikslams. Rusijos karas prieš čėčėnų terorizmą yra vidaus karas. Pasinaudodamas JAV susirūpinimu dėl režimo pakeitimo Irake, Putin ėmėsi griežtų priemonių prieš čėčėnų kovotojus Gruzijos Pankisio tarpeklyje. Jis pateikė ultimatumą Tbilisiui, grasindamas sumušti čėčėnų teroristus Gruzijos teritorijoje bei pateisindamas savo poziciją Bush žodžiais apie teisėtą „prevencinių priemonių“ panaudojimą prieš šalis, slepiančias teroristus. Nors Jungtinės Valstijos ir Europos taryba kritikavo Kremlį dėl grasinimų Gruzijai, JAV pareigūnai palaikė Putin tvirtinimą, kad kai kurios čėčėnų grupės, įskaitant ir vadovaujamas teisėtai išrinkto lyderio Aslan Maschadov, yra remiamos užsienio teroristų⁹¹. Tuo pat metu vykdoma ES politika, siekianti maksimaliai išnaudoti ryšius su arabų pasauliu (ypač dėl didelės musulmonų mažumos), kartais būdavo nukreipta prieš Rusijos nacionalinius interesus. Reikšminga, kad arabų konflikto su Izraeliu atžvilgiu Rusija užėmė daugiau Izraeliui palankią poziciją. Putin yra pirmasis lyderis, kuris yra „daugiau bešališkai nusiteikęs Izraelio atžvilgiu“ ir siekiantis pagerinti santykius su juo⁹². Svarbiausia, kad Vašingtonas išlieka pagrindinis žaidėjas Maskvos svarbiausių politinių interesų srityse: kovoje prieš tarptautinį terorizmą, integracijoje į pasaulinę ekonomiką, strateginiame nusiginklavime ir pan. Netgi Jungtinių Tautų, turinčių ypatingą reikšmę Rusijos Europos politikai, vaidmuo gali būti patvirtintas tik su JAV pagalba.

Tačiau lygiai taip pat galima rasti argumentų, remiančių Rusijos vienijimąsi su Europos Sąjunga, ypač ekonominių, socialinių ir žmogiškųjų ryšių sferoje, nors abi pusės taip pat turi dideles galimybes ir saugumo srityje. Pastarasis teiginys pagrindžiamas Rusijos ir Europos Sąjungos geografiniu artumu ir tuo, kad realių ar hipotetinių konfliktų Balkanuose, Kaukaze ar Vidurinėje Azijoje židiniai yra daug arčiau jų nei JAV. Be to, Rusijoje ir ES gyvena daug musulmonų, ir, palyginus su JAV, yra pažeidžiamesnės radikalaus Islamo. Jos taip pat turi didesnę patirtį šioje srityje. Be to, Briuselis ir Maskva panašiai suvokia JT ir Saugumo Tarybos svarbą naujoje tarp-

⁹¹ Felgenhauer P., „Bloody Chechen Deadlock“, *Moscow Times*, September 26, 2002.

⁹² Stent, Shevtsova, (note 26) p. 125.

tautinių santykių sistemoje. Glaudžių santykių su ES kūrimas turėtų sujungti Rusiją ir euroatlantinę bendruomenę stipresniais saitais bei siekti svarbiausio uždavinio – atgaivinti šalį. Nėra abejonių, kad ekonominiai klausimai užima deramą vietą Rusijos santykiuose su kitais partneriais, tačiau ES užsienio politikos darbotvarkėje jie yra nepalyginamai svarbesni nei kariniai ar grynai politiniai klausimai. Europos Sąjungos santykiuose su Rusija ypač aukštas prioritetas teikiamas energetikos reikalams. Neabejotinai ateityje Rusijos – ES energijos dialogo reikšmė tik didės. Tai suvokdama Rusija savo ekonominę politiką yra padariusi rimtu jos santykių su ES įrankiu.

Turėtume konstatuoti, kad nuo to laiko, kai Putin dėka buvusi Kremlius prieštaringa politika tapo pragmatiška, ES santykiai su Rusija akivaizdžiai pagerėjo, nors dar stokoja strateginės vizijos. Dėl to dvišalių santykių esmę nuolat užgožia tariamai techniniai klausimai, kaip, pavyzdžiui, Kaliningrado gyventojų tranzito teisės. Rusijos santykių su ES esmė ta, kad tai yra „organiniai santykiai“, susiję su artima kaimynyste. Todėl Rusijos problemas su Europa yra svarbesnės nei su JAV ir yra sunkiau sprendžiamos. Rusijos santykiai su ES apima sudėtingą oficialių ryšių tinklą, o tai dažnai sukuria nesutarimus. Tuo tarpu Rusijos santykiai su JAV neturi tokio tinklo, todėl yra lankstesni ir gali būti sparčiau plėtojami⁹³.

Irako kampanija metė iššūkį Putin vienijimuisi su euroatlantine bendruomene ir tik patvirtino tai, kas jau buvo akivaizdu: Jungtinės Amerikos Valstijos yra vienintelė supervalstybė tiek pagal savo galią, tiek ir pagal pasirengimą ją naudoti. JAV iškilo kaip pagrindinė Irako karo laimėtoja, diskreditavusi prieš šį karą nusistačiusį trejetą (Prancūziją, Vokietiją ir Rusiją), suduodama pagrindinį smūgį Jungtinėms Tautoms ir paskirdama paneuropines institucijas. Šio fakto pripažinimas leidžia daryti išvadą, kad paprastai yra naudinga draugauti su Jungtinėmis Valstijomis, o nedraugauti paprastai nėra gerai. Dar daugiau – Irako krizė iškėlė į paviršių giliai išsisknijusius skirtumus tarp JAV ir Vakarų Europos politinės kultūros, požiūrio į tarptautinę politiką ir jėgos vaidmens tarptautiniuose reikaluose. Svarbiausia, karas Irake paryškino dar vieną pamatinę problemą – Europos nesugebėjimą formuoti bendrą užsienio ir gynybos politiką. Šiam karui pasibaigus, JAV santykiai su „naująja“ Europa pagerėjo, o su Rusija beveik sugrįžo prie ikikarinės pusiausvyros, tuo tarpu su „senąja“ Europa liko įtempti. Be to, Irako krizė susilpnino Europos saugumo infrastruktūrą. Kadangi Maskva nori būti kartu su stipriais partneriais ir tais, kuriems gerai klojasi, o ne su silpnais ir atsiliekančiais, logiškai išvada, kad dabartinis Rusijos strateginis aljansas su ES užsienio ir saugumo politikoje nėra labai produktyvus.

Putin tikriausiai klausia savęs, ar dar yra tokia Europa, su kuria galima turėti reikalų. Iškyla dilema: Putin visuomet buvo už Rusijos integravimąsi su Vakarais, darant prielaidą, kad „Vakaruose“ Maskva gali tuo pat metu draugauti tiek su Paryžiumi, tiek ir su Vašingtonu. O jeigu ne? Atrodo, kad Maskva vis dar bando pasirinkti abu, ir jai gali pavykti, priklausomai nuo to, kaip susiklostys Vašingtono ir Paryžiaus tarpusavio santykiai. Tačiau jei ne, tuomet kurį iš jų? Rusija, atrodo, neturinti aiškios užsienio politikos strategijos. Bet taip pat tikėtina, kad savo pasirinktoje strategijoje Maskva nori išlaikyti „dviprasmiškumo dozę“⁹⁴. Putin sugebėjo atsisipirti pagundai

⁹³ *Ten pat*, p. 128.

⁹⁴ Lynch, (note 27) p. 13.

kiršinti Ameriką prieš „senąją“ Europą – tai daryti Rusija neturi jokio noro, bet kodėl nepasinaudojus galimybe kurstyti vidinius nesutarimus Europoje savo pačios naudai? Šis pragmatiškas dviprasmiškumas Rusijos politikoje puikiai pasitarnavo jos tarptautiniam vaidmeniui sustiprinti. Nors ir sunkiai, bet Rusijai pavyko išsaugoti „JAV santykių su Rusija po rugsėjo 11-osios šilumą“. Tuo pat metu išaugo Rusijos vaidmuo svarbiausių Europos sąjungininkių atžvilgiu⁹⁵.

Jei kalbėtume apie Rusijos Europos darbotvarkę, tai pastebėtume, kad pagrindinė problema yra tokia: Maskva nelinkusi tenkintis sumažėjusiu regioniniu Rusijos, tik kaip svarbios Europos valstybės, vaidmeniu; vyrauja globalus požiūris, kuriame JAV yra pagrindinis Rusijos strateginės atramos taškas⁹⁶. Be to, Rusijos užsienio politika palaiko daugialypę idėją, kurioje Europai skirtas lemiamas vaidmuo. Iš tiesų, vien tik šaltas pragmatizmas dominuoja Putin darbotvarkėje. Svarbiausia – grynai Europos kontekste Maskva nuolat suvokia, kad, priimdama sunkius sprendimus, Vakarų Europa linkusi sekti Vašingtono vadovavimu – netgi tokios šalys, kaip Prancūzija ar Vokietija, kurios yra labai kritiškos JAV politikos atžvilgiu.

Aptariant Rusijos vienijimąsi su euroatlantine bendruomene, vertėtų pabrėžti, kad Putin pragmatizmo esmė yra priimti realybę tokią, kokia ji yra, suvokiant, kad Rusija turi ribotą galimybę kontroliuoti, jau nekalbant apie galią pakreipti išorės įvykių raidą. Bendradarbiavimas su Europa ir JAV ar netgi nesutarimas su pastarąja tam tikrais jautriais klausimais yra atidžiai pasverti pagal Rusijos interesus. Nors Rusijos opozicija JAV hegemonijai yra tikra, Putin ir čia išlieka pragmatikas. Šia prasme Maskva bet kokia kaina siektų išvengti rimtos konfrontacijos su Vašingtonu. Per visą Irako krizės laikotarpį Maskva stengėsi atvirai bendrauti su Vašingtonu, kartodama, kad esantys skirtumai neturėtų lemti jų partnerystės plačiąja prasme.

Putin požiūriu, daugialypė pasaulio tvarka yra esminis dalykas. Rusai bijo, kad vienalypiame pasaulyje Vašingtonas gali visai ignoruoti jų interesus, o daugialypėje sistemoje, – net jei Jungtinės Valstijos išliktų stipriausia valstybe, – Rusija būtų reikalinga partnerė Vašingtonui įgyvendinti savo tikslus. Turint tai galvoje, Putin neįmanoma visiškai atsisakyti naujai atrastų sąjungininkių Europoje – Vokietijos Kancelerio G. Schroeder ir Prancūzijos Prezidento J. Chirac, netgi kai jis bando sudaryti sandėrį su Bush. Todėl jam yra sudėtinga radikaliai pakeisti Rusijos požiūrį į Iraką. Savo kalboje JT Generalinėje Asamblėjoje rugsėjo 25 d. Putin patvirtino, kad Maskva remia Jungtinių Tautų gyvybiškai svarbų vaidmenį pasauliniuose reikaluose, įskaitant jų vadovavimo Irake mandatą. Tačiau, siekdamas įsiteikti Vašingtonui, Putin savo kalboje taip pat davė suprasti, kad įmanoma siųsti Rusijos taikdarius į Iraką – netgi JAV dispozicijoje ir joms vadovaujant, jei JT bus suteiktas politinio vadovavimo mandatas iki rinkimų Irake. Tai jau reikšminga nuolaida Vašingtonui iš Rusijos pusės, nors Putin, norėdamas turėti Vokietijos ir Prancūzijos palankumą, taip pat pakartojo Maskvos poziciją dėl griežto tvarkaraščio valdžios perdavimui irakiečiams nustatymo. Šie žingsniai perša mintį, kad Putin siekia tarpininko vaidmens tarp Va-

⁹⁵ Antonenko O., „Putin risks widening the rift“, *Wall Street Journal*, May 9, 2003.

⁹⁶ Tai atitinka Aleksej Puškov argumentus, kad Rusijai kelia nepasitenkinimą jos kaip „klasikinės regioninės valstybės“, kaip pvz. Vokietijos statusas. Žr. Pushkov A., „Rossiya v novom miroponyadke: ryadom s zapadom ili sama po sebe?“, *Mezhdunarodnaya zhizn*, No. 10, 2000, p. 42.

šingtono ir Paryžiaus – Berlyno bloką. Atrodo, kad Rusijos politinis elitas suprato, kad, jei Rusija nori užmegzti glaudesnius ekonominius ir politinius ryšius su stipriomis demokratinėmis valstybėmis, susiskaldžiusi euroatlantinė bendruomenė nėra Rusijos interesas. Sergej Karaganov teigia, kad šiandien Rusijoje pasigirsta kvietimų (kaip neįsivaizduojama tai būtų buvę dar visai neseniai) dėti pastangas įveikti euroatlantinius prieštaravimus ir „imtis integratoriaus vaidmens transatlantiniuose santykiuose“⁹⁷.

Apskritai glaudžių politinių ir ekonominių santykių su pagrindinėmis Vakarų valstybėmis plėtojimas yra vienintelė alternatyva, Rusijai siekiant svarbiausio tikslo – valstybės atgaivinimo ir modernizavimo. Šis tikslas, Putin požiūriu, yra sėkmingiausiai pasiekiamas drauge su euroatlantine bendruomene, o ne atskirai. Siekiant išvengti Rusijos nušalinimo nuo sprendimų priėmimo Europos saugumo klausimais, kaip labiausiai tinkamas kelias buvo pasirinktas tarpusavio pasitikėjimo stiprinimas ir bendradarbiavimo su esančiomis institucijomis, ypač NATO ir ES, plėtojimas. Taigi Putin orientaciją į Europą ir norą prisidėti prie Europos darbotvarkės, padedančios Rusijai tapti labiau integralia ir konkurencinga tarptautinės bendruomenės nare, nulemia svarbios politinės ir ekonominės priežastys. Taip pat Rusijos politiniame elite ir visuomenėje apskritai tebėra plačiai paplitęs požiūris, kad Europa – ES atstovauja „geriausią Vakarų pusę, labiau pasiekiamą ir potencialiai pelningiausią“⁹⁸ Rusijai, kuri siekia modernizuoti ir integruoti savo šalį.

Išvados

Prezidento Putin provakarietiškos politikos kursą paaiškina tai, kad nėra jokie kito pasirinkimo, tik vesti šalį Vakarų link. Putin pagrindinė jėga ta, kad jis pritaria savo politiką prie realybės. Pirmiausia prasta šalies vidaus situacija reiškia, kad Rusija yra daugiau reaktyvi, o ne proaktyvi tarptautinių įvykių atžvilgiu ir tampa daugiau tarptautinių santykių objektu, o ne subjektu (kaip kad buvo įpratusi). Susidurdama daugiausia su vidaus grėsmėmis, susijusiomis su iššūkiais iš Rytų ir Pietų, Maskva suvokia Vakarus kaip daugelio savo problemų sprendimo šaltinį. Klausimo esmė: kuriuo keliu – per Europą ar JAV – eiti į Vakarus? Iš vienos pusės, Putin, skirtingai nuo Jelcin, suteikia daugiau eurocentrinį fasadą Rusijos santykiams su Vakarais. Iš kitos pusės, tai, ko Putin siekia Rusijai – integracijos į pasaulio ekonomiką, paramos kovoje prieš islamišką terorizmą (Čečėnija) ir tarptautinio statuso – randama atidarius duris, nuo kurių raktą turi Vašingtonas. Taigi nors didžioji dalis Rusijos politinio elito mano, kad jų valstybė turi tapti „europietiškesnė“, jos instinktus ir toliau formuoja strateginė kultūra, kuri visuomet pagrindiniu atramos tašku laikė Jungtines Amerikos Valstijas.

⁹⁷ Karaganov S., „Russia, Europe and New Challenges“, *Russia in Global Affairs*, Vol. 1, No. 1, 2003, p. 85.

⁹⁸ Pravda A., „Putin’s Foreign Policy after 11 September: Radical or Revolutionary?“ in Gorodetsky G., ed., *Russia between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*, Frank Cass, 2003, p. 55.

Kalbant apskritai, nors ir esama kai kurių svarbių permainų požymių Rusijos užsienio politikoje, ji išlieka neapibrėžta šalies orientacijos euroatlantinėje bendruomenėje atžvilgiu – tarp Jungtinių Amerikos Valstijų ir Europos, tarp NATO ir ESGP, tarp vienašališkumo ir daugiašališkumo. Orientacija į Europą lieka pagrindiniu Rusijos prioritetu, tai atitinka šimtmečių senumo santykius ir tradicijas bei yra svarbus nacionalinio identiteto komponentas. Jei kalbėtume apie pleišta tarp JAV ir Europos, tai būtų absoliučiai žalinga Rusijos interesams. Oficiali Maskva teigia, kad Rusijos užsienio politikos prioritetai apima santykių su JAV ir Europa plėtojimą ir viena negali būti pasiekiamas kito sąskaita. Tuo pat metu analitikai įrodinėja, esą tikėtina, kad ateityje Maskva bus įtraukta į įvykius, kuriuos ji menkai tegalės lemti ir kuriuose JAV vis dažniau vaidins gyvybiškai svarbų vaidmenį.

Todėl tezė apie Rusijos užsienio politikos „europėjimą“ gali būti interpretuojama dvejopai. Iš vienos pusės, valdant Putin, Rusijos užsienio politika rodo žymų nukrypimą nuo Primakov doktrinos, ypač atsisakant bet kokių iššūkių JAV dominavimui ir bet kokios konfrontacinės pozicijos santykiuose su Vakarais dėl NATO plėtros ar JAV pasitraukimo iš Antibalistinių raketų sutarties. Iš kitos pusės, nors ir aiškiai suvokdamas, kad Rusija yra susilpnėjusi, Putin ir toliau mato savo šalį kaip globalinę bei regioninę galią. Tai ypač gerai atskleidžia jo intensyvi užsienio vizitų programa. Tačiau būtų klaidinga interpretuoti Putin užsienio politikos prioritetus kaip „nulinės sumos lošimą“ (angl. *zero-sum game*), kur Europos išskyrimas nebeįtotinai reiškia sumažėjusį interesą Jungtinėms Valstijoms ar atvirksčiai. Iš Putin valdymo laikotarpio akivaizdu, kad Maskva gerai supranta abiejų „Vakarų“ poreikį, nes tiek Europa, tiek JAV gali savaip pasitarnauti Rusijos interesams. Dar daugiau – stipresni ryšiai su ES padarytų Rusiją svaresne JAV partnere, ir atvirksčiai. Todėl jis stengiasi turėti abi puses – siekti Rusijos integracijos į Europą ir gerinti santykius su Amerika. Trumpai tariant, Prezidento Putin Rusija siekia išlaikyti unikalią poziciją pasaulyje, tačiau Rusijos interesai geriausiai įgyvendinami vienijantis su euroatlantine bendruomene, o ne jai oponuojant. Ne paskutinį vaidmenį vaidina ir tai, kad Putin valdymas yra nepalyginamai aktyvesnis ir efektyvesnis nei Jelcin. Tačiau, nors ir tiesa, kad Putin užsienio politika dabar yra „europietiškesnė“, drauge ji skiria didesnę reikšmę ir Jungtinėms Valstijoms. Galiausiai pagrindinis dalykas – Rusija turėtų vengti gretinti pažangą savo santykiuose su JAV ir Europa, net jeigu tai daryti skatintų tam tikros iliuzijos ar realūs motyvai. Strateginis tikslas šiuo metu yra noras „išlaikyti balansą tarp Amerikos ir Europos užsienio politikos kurso ir stengtis nesuteikti pirmenybės kuriai nors partnerei, nes tai būtų visiškai nenaudinga“⁹⁹.

Reziumuojant galima pasakyti, kad Rusija siekia Vakarų Europos pripažinimo tiek pat ar netgi dar daugiau nei Amerikos. Maskvos santykius su Vakarais apskritai nulemia valstybės modernizavimo poreikis. Šia prasme prioritetą turi Europos Sąjunga. Rusija teikia pirmenybę ne galimybei tapti ES nare, bet pasinaudoti jos teikiamomis galimybėmis. Stebima tendencija iš Rusijos pusės – palaikyti lankstesnę politiką Europos Sąjungos atžvilgiu. Teigiama, kad net jei ES nuspręstų kurti „Europą be Rusijos“¹⁰⁰, tai nesusilpnintų jų tarpusavio glaudaus bendradarbiavimo poreikio ne tik ekonomikos, bet taip pat ir saugumo srityje.

⁹⁹ „Russia in 2003 and its Foreign Policy: Excerpts from the Report by the Foundation for Prospective Studies and Initiatives“, *Russia in Global Affairs*, Vol. 1, No. 1, 2003, p. 99.

¹⁰⁰ Trenin, (note 52) p. 3.

Tačiau vertėtų paaiškinti vykstančią polemiką dėl Rusijos pasirinkimo tarp JAV ir Europos. Nepaisant visų nesutarimų tarp Rusijos ir JAV, nepaisant Maskvai būdingo didelio nepasitikėjimo Vašingtonu, didesnio, negu bet kuria Europos sostine, nepaisant netgi JAV vienašališkos politikos tendencijų, Vašingtonas yra laikomas efektyvesniu ir skaidresniu partneriu nei Briuselis. Tokią situaciją sąlygoja daug problemų ES – Rusijos santykiuose: atotrūkis tarp ES ir Rusijos, t. y. pastarosios įstatymų, taisyklių ir normų priartinimo prie ES reikalavimų lygio, instituciniai barjerai abejose pusėse, taip pat politinio ir verslo elito abejonės dėl suartėjimo ir tarpusavio integracijos patrauklumo bei efektyvumo ir kita. Svarbiausia, skirtingai nuo Rusijos ryšių su JAV, kad Rusijos – ES santykiai yra „organiški“ artimos kaimynystės santykiai. Tokius santykius visuomet daug sunkiau išsaugoti: jie tampa kasdienine rutina ir yra daug labiau institucionalizuoti (apima platų ryšių tinklą tarp įvairių institucijų), taigi ir mažiau lankstūs.

ES, kaip naujos dalyvės, iškilimas Europos saugumo reikaluose suteikė Rusijai įvairių galimybių, susijusių tiek su jos nuolatinėmis pastangomis stiprinti savo balsą Europos saugumo srityje, tiek ir su Putin nuostata siekti glaudesnės partnerystės su ES. Turėdama visa tai omenyje, Maskva siekia tolygiai gerinti Rusijos santykius su Europa ir Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, suprasdama, kad dauguma ES šalių bus palankiau nusiteikusias priimti ją kaip patikimą partnerę, jei jos santykiai su JAV bus stabilūs ir konstruktyvūs.

Apibendrinant galima teigti, kad tolimesnėje perspektyvoje Maskvos bendradarbiavimo su euroatlantine bendruomene artumas „priklauso nuo pagrindinių suderinamumo klausimų“¹⁰¹ tarp Rusijos ir svarbiausių šios bendruomenės valstybių. Tai susiję ne tik su Rusijos galimybe efektyviai konkuruoti pasaulio rinkose. Nors vadovaujant Vladimir Putin Rusija tampa stipresne valstybe, tačiau nei jos modernizacijos tempai, nei gynybos ar užsienio politika dar toli gražu neatitinka šalies poreikių. Galiausiai siekdama įsilieti į šią bendruomenę Rusija privalo tapti pliuralistinės demokratijos šalimi, o tai vargiai dera su Prezidento Putin šalies vidaus politine darbotvarke.

¹⁰¹ Pravda, (note 98) p. 41.